

ΘΕΜΑ ΤΡΙΤΟ

**ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
(1821 - 1930)**

ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΡΩΤΗ

Εισαγωγή

Το προσφυγικό ζήτημα κατά την Ελληνική Επανάσταση (1821 - 1827)

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

Το προσφυγικό ζήτημα

Στους καθημερινούς μας συνειρμούς οι πρόσφυγες στην Ελλάδα ταυτίζονται χρονολογικά με το 1922 (...). Υπάρχουν όμως και καταστάσεις που σημάδεψαν την ιστορία με ξεριζωμούς, δυσκολίες προσαρμογής των εκπατρισθέντων και ενσωμάτωσής τους στις νέες πατρίδες.

Το παράδειγμα των καταδιωχθέντων από τους Τούρκους στα χρόνια του Αγώνα, (...) είναι ίσως το καταλληλότερο για να συγκρίνουμε παράλληλες καταστάσεις, συμπεριφορές αλλά και να εντοπίσουμε κάποιες ιδιαιτερότητες που δεν παρατηρούνται το 1922 (...).

Ο ξεριζωμός, σε γενικές γραμμές, παρουσιάζει και στις δύο περιπτώσεις κοινά χαρακτηριστικά: εσπευσμένη φυγή, διάσωση του ατόμου κ.λπ., με μια διαφορά: η αιχμαλωσία του οποιασδήποτε ηλικίας ατόμου, στα 1822, σημαίνει εξανδραποδισμό, πώληση σε σκλαβοπάζαρα της Ανατολής και στη συνέχεια, για όσους είχαν τα μέσα, εξαγορά του αιχμαλώτου από τα ελεύθερα μέλη της οικογένειάς του.

Αγγελική Φενερλή, Ερμούπολη, η προσφυγούπολη του 1822, στο συλλογικό τόμο «Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα, οι προσφυγοπόλεις στην Ελλάδα», Επιστημονικό Συμπόσιο 11 και 12 Απριλίου 1997, σ. 189.

ΠΗΓΗ 2

Η έννοια του πρόσφυγα

Το διεθνές δίκαιο, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης το 1951 και το Διεθνές Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης το 1967, ως πρόσφυγα ορίζει «κάθε πρόσωπο που, επειδή έχει βάσιμο φόβο διωγμού λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα, βρίσκεται έξω από τη χώρα της υπηκοότητάς του και δεν μπορεί ή, εξαιτίας αυτού του φόβου, δε θέλει να επιστρέψει σ' αυτήν».

Ανθούλα Καραμούζη, Καταγραφή και χαρτογράφηση των προσφυγικών οικισμών στον ελληνικό χώρο από το 1821 έως σήμερα, στο συλλογικό τόμο «Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα, οι προσφυγοπόλεις στην Ελλάδα», Επιστημονικό Συμπόσιο 11 και 12 Απριλίου 1997, σ. 15.

ΠΗΓΗ 3

Η έννοια του μετανάστη

Με τη νομική ρύθμιση του θέματος των μεταναστών, τόσο το διεθνές όσο και το εθνικό δίκαιο των κρατών ασχολείται από το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις αυτές, ως μετανάστης θεωρείται «κάθε πρόσωπο που με ελεύθερη απόφαση εγκαταλείπει τη χώρα του και μεταβαίνει σε ξένο κράτος, είτε με πρόθεση μόνιμης εγκατάστασης είτε με την προσωρινή επιδίωξη για επικερδέστερη χρησιμοποίηση της προσωπικής του εργασίας».

Απόσπασμα από το σχετικό λήμμα στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια.

Αφού μελετήσετε τα πιο πάνω παραθέματα και με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να εξετάσετε κατά πόσο ο σύγχρονος ορισμός του πρόσφυγα, όπως προκύπτει από τα διεθνή νομικά κείμενα, ανταποκρίνεται στους Έλληνες της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που εγκατέλειψαν τις εστίες τους κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης.

2.

ΠΗΓΗ 1

«Μια νέα κοινωνία αρχίζει να διαμορφώνεται»

Μια από [τις μεταβολές στην μετεπαναστατική ελληνική κοινωνία] ήταν η αλλαγή στη σύνθεση του πληθυσμού, αποτέλεσμα της επαναστατικής περιόδου, και προερχόταν από δύο θεμελιώδεις αιτίες: από το ένα μέρος από την απομάκρυνση του τουρκικού στοιχείου από τα απελευθερωμένα εδάφη και από το άλλο από τη μετανάστευση, θεληματική ή ακούσια, των Ελλήνων προς τον ελλαδικό χώρο. Αν και το τουρκικό στοιχείο δεν αποτελούσε παρά ένα μικρό κομμάτι του πληθυσμού και οι ετερόχθονες Έλληνες ένα ακόμα μικρότερο, εντούτοις η δημογραφική αυτή αλλοίωση στάθηκε κοινωνικά σημαντική. Οι Τούρκοι συνιστούσαν ηγετικό στοιχείο (...) σοβαρό παράγοντα στη διαμόρφωση κοινωνικών προτύπων και μοντέλων συμπεριφοράς (...). Οι ετερόχθονες διαδραμάτισαν ένα ρόλο που ήταν αντίστροφα ανάλογος από τον αριθμό τους. Και τούτο για δύο λόγους: πρώτο, ως δυτικομαθημένοι λόγιοι και Φαναριώτες είχαν αναπτύξει ικανότητες που τους έδιναν τη δυνατότητα να ασκούν πνευματική και πολιτική εξουσία. Δεύτερο ως πρόσφυγες που είχαν επιτύχει στον επιχειρησιακό τομέα, όπως οι Ψαριανοί και οι Χιώτες που εγκαταστάθηκαν στη Σύρο, μπόρεσαν να έχουν αποφασιστική συμμετοχή στην ελληνική οικονομία. (...) Μια νέα κοινωνία άρχισε να διαμορφώνεται βαθμιαία, στην οποία συναντήθηκαν διαφορετικής προελεύσεως στοιχεία του ελληνισμού, που ποτέ προηγουμένως δεν είχαν αναμιχθεί.

Ιωάννης Πετρόπουλος - Αικατερίνη Κουμαριανού, *Η περίοδος της βασιλείας του Όθωνος 1833-1862*, Ι.Ε.Ε, τόμ. ΙΓ', σ. 19.

ΠΗΓΗ 2

Η δημογραφική συνιστώσα των προσφυγικών μετακινήσεων στο νέο ελληνικό κράτος

Η εκτίμηση των προσφυγικών κινήσεων στην απελευθερωμένη Ελλάδα πρέπει να γίνει τόσο στο ποσοτικό όσο και στο ποιοτικό επίπεδο. Το «ποσοτικό» δεν είναι τόσο ασήμαντο όσο φαίνεται εκ πρώτης όψεως, αν ληφθεί υπόψη το μέγεθος του πληθυσμού του ελληνικού κρατιδίου (γύρω στο ένα εκατομμύριο) και το γεγονός ότι ένα τμήμα αυτού του αριθμού, που είναι δύσκολο να μετρηθεί, αφορά πρόσφυγες που έχουν έρθει στο ελληνικό κράτος και έχουν αντικαταστήσει άλλους που έφυγαν περνώντας στην οθωμανική επικράτεια.

Βάσιος Τσοκόπουλος, *Ο Πειραιάς του 19^{ου} αι. ως προσφυγούπολη*, στο συλλογικό τόμο «Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα, οι προσφυγούπολεις στην Ελλάδα», Επιστημονικό Συμπόσιο, 11 και 12 Απριλίου 1997, σ. 187, σημ. 3.

ΠΗΓΗ 3

Οι αστοί πρόσφυγες

[Οι πρόσφυγες] εγκαταστάθηκαν στις υπάρχουσες αστικές περιοχές ή ίδρυσαν τους δικούς τους οικισμούς, και το παράδειγμα της Ερμούπολης, που ξεκινώντας από το τίποτε αναδείχθηκε για δεκαετίες σε πρώτο εμπορικό κέντρο του Βασιλείου, δίνει σε όλο τους το φάσμα τις δυνατότητες που είχε για τη ζωή του νέου κράτους αυτή η μετοικεσία.

Έλλη Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, Αθήνα 1988, σσ. 41-42.

ΠΗΓΗ 4

Ένταξη των προσφύγων στην οικονομική ζωή της ελεύθερης Ελλάδας

Εξ όλων εν γένει των προσφύγων άλλοι μεν, μάλλον οι εκ του εσωτερικού της Ανατολής, εγκατεστάθησαν γεωργικώς, άλλοι δε, οι και περισσότεροι, οι προερχόμενοι εκ των παραλίων, επεδόθησαν εις την ναυτιλίαν και το εμπόριον, χάρις εις τα οποία απέκτησαν περιουσίαν τινά (...). Οι τελευταίοι ούτοι μετά των κατόπιν ελθόντων προσφύγων, Χίων ιδίως και Ψαριανών, έγιναν οι συντελεσταί και δημιουργοί της εμπορικής και καθ' όλου οικονομικής αναπτύξεως της Ελλάδος (...).

Απ. Βακαλόπουλος, *Πρόσφυγες και Προσφυγικόν Ζήτημα κατά την Επανάστασιν του 1821*, Ιστορική Μελέτη, Εν Θεσσαλονίκη 1939, σ. 17.

ΠΗΓΗ 5

Πρόσφυγες και πολιτιστικές επιμιξίες

«Η ελληνική επανάσταση, επενεγκούσα την απελευθέρωσιν μικρού μόνον μέρους της φυλής, προς το απελευθερωθέν τούτο μέρος επέφερε μεγάλην πολιτικήν και κοινωνικήν μεταβολήν. Εκ τούτου δε διάφορα και ποικίλα έθιμα πανταχόθεν μετεκομίσθησαν, τινά μεν εφήμερα, τινά δε διαρκέστερα, άτινα, συμμιχθέντα και συνενωθέντα μετά των υπαρχόντων εθίμων, παρουσιάζουσι διακυματιζομένην και άστατόν τινα κατάστασιν».

«Ο εν Ελλάδι αστυκός κώδιξ», Πανδώρα, τ. ΣΤ', φυλλ. 140, 15. 1-1856, σ. 523, πηγή το βιβλίο της Έλλης Σκοπετέα, ό.π., σ. 43.

ΠΗΓΗ 6

Το μεγαλύτερο κατόρθωμα [του Ρήγα] είναι οι τρεις χάρτες που τύπωσε. Ο πρώτος ήταν η «Νέα Χάρτα της Βλαχίας» κι ο δεύτερος η «Γενική Χάρτα της Μολδαβίας». Εκείνος όμως που συγκεντρώνει ως τώρα το θαυμασμό μας στέκεται η «Μεγάλη Χάρτα». Τυπώθηκε σε δώδεκα χωριστά φύλλα, που όταν συναρμολογηθούν, η κάθε πλευρά της ξεπερνάει τα δυο μέτρα. Αρχίζει από το Δούναβη και φτάνει ως την Κρήτη. Κι από την Αδριατική απλώνεται ως τον Εύξεινο Πόντο και τη Βιθυνία της Μικράς Ασίας. Την αξία της όμως δεν την αποχτά ούτε από το μέγεθός της, κι ούτε από την επιμελημένη έκδοσή της από το Βιεννέζο λιθογράφο Φρανσουά Μύλλερ. Τούτη η «Χάρτα» στέκεται από μόνη της όχι μονάχα γεωγραφική, παρά και ιστορική εγκυκλοπαίδεια. Όλες οι πολιτείες κι όλα τα μέρη βρίσκονται γραμμένα και με τη νέα και με την αρχαία ονομασία τους. Μνημονεύονται οι μάχες που δόθηκαν σ' αυτά, οι ήρωες, οι ναοί, τα κάστρα. Ολόκληρη η δόξα του Ελληνισμού. (Επάνω: τμήμα της «Μεγάλης Χάρτας»).

Δημήτρης Φωτιάδης, *Η Επανάσταση του '21*, τόμ. 1, σσ. 210-217.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το σχολικό εγχειρίδιο, τα πιο πάνω παραθέματα και αφού παρατηρήσετε τη Μεγάλη Χάρτα του Ρήγα, όπου διαγράφεται η διασπορά του Ελληνισμού μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία, να βρείτε και να σχολιάσετε τις συνέπειες (δημογραφικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές) που προέκυψαν από τις προσφυγικές μετακινήσεις στο νέο ελληνικό κράτος.

3.

ΠΗΓΗ 1

Οι Φαναριώτες

Οι άνθρωποι που έμεναν στην Ελλάδα δεν είχαν παρά αμυδρή ιδέα για το πώς θα αντικαθιστούσαν την εξουσία των Τούρκων όταν αυτή θα έπαυε να υπάρχει. Το καθήκον της επίλυσης αυτού του προβλήματος ταίριαζε καλύτερα στους Έλληνες της διασποράς, και κυρίως στους Φαναριώτες (...). Ένας από αυτούς ήταν ο Φαναριώτης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, πρώην γραμματέας του θείου του, του ηγεμόνα της Βλαχίας Καρατζά. Ο Μαυροκορδάτος είχε ακολουθήσει τον θείο του όταν εκείνος εξορίστηκε το 1818 (...). Στην Ελλάδα έφτασε με ένα πλοίο που είχε αποπλεύσει από τη Μασσαλία στις 28 Ιουνίου/10 Ιουλίου του 1821 μεταφέροντας Γάλλους, Ιταλούς και Έλληνες εθελοντές καθώς και πολεμοφόδια που είχαν αγοραστεί με χρήματα του Καρατζά. [Ο Μαυροκορδάτος] γρήγορα κατάλαβε ότι ο Μοριάς δεν ήταν μέρος όπου θα μπορούσε να στεριώσει πολιτικά και, με τις ευλογίες του Δημήτριου Υψηλάντη, προχώρησε στη δυτική Ελλάδα, αφού προηγουμένως φρόντισε να πάει ο Θεόδωρος Νέγρης, ένας άλλος Φαναριώτης, στα Σάλωνα, στην ανατολική Ελλάδα.

.....
Ο Νέγρης ήταν ένας Έλληνας εξοικειωμένος με τις ευρωπαϊκές ιδέες, που διαφώνησε με άλλους Φιλικούς και άφησε τις ηγεμονίες για να αναλάβει ένα αξίωμα στην τουρκική πρεσβεία στο Παρίσι. Πηγαίνοντας με το πλοίο στη Γαλλία πληροφορήθηκε την έκρηξη της επανάστασης και αποφάσισε να έρθει στην Ελλάδα.

Douglas Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*,
Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998, σσ. 76-77 και σημ. 1, σ. 78.

ΠΗΓΗ 2

Οι Φαναριώτες και οι παλαιές ηγετικές ομάδες

Οι Φαναριώτες έχασαν τίτλους, αξιώματα και δύναμη που, όλα, είχαν την αρχική τους προέλευση στην οθωμανική διοίκηση. Όμως ο πλούτος που έφεραν μαζί τους στην Ελλάδα και η πνευματική τους καλλιέργεια τους έδωσαν θέση υπεροχής στο νέο ελληνικό κράτος όσο και αν στάθηκαν ανταγωνιστικές και δύσπιστες απέναντί τους άλλες ηγετικές ή και λαϊκές ομάδες.

Οι παραδοσιακές ηγετικές ομάδες είχαν να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό μιας καινούριας τάξεως, που κυριαρχούσε στις απαιτήσεις ενός δυτικού τύπου γραφειοκρατικού πολιτεύματος. Η τάξη αυτή είχε αποτελεσθεί από (...) ετερόχθονες, αλλά βαθμιαία, οι απόγονοι των παραδοσιακών ηγετικών ομάδων και της μεσαίας τάξεως ήρθαν να ενισχύσουν τον αριθμό τους. Επιγαμίες, επιμιξίες, συμμετοχή στα κοινά δημιούργησαν καινούριες ηγετικές ομάδες μπροστά στις οποίες υποχώρησαν οι παλιότερες.

Ιωάννης Πετρόπουλος - Αικατερίνη Κουμαριανού, ό.π., Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 20.

Σύμφωνα με τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Σε ποιους τομείς ανέπτυξαν δράση οι Φαναριώτες στην επαναστατημένη και αργότερα την ελεύθερη Ελλάδα;
- β) Ποια ήταν η σχέση τους με τις υπάρχουσες ηγετικές τάξεις της ελληνικής κοινωνίας;

4.

ΠΗΓΗ 1

Κυδωνιείς πρόσφυγες στην Ύδρα

Επιστολή των Υδραίων προκρίτων προς τους προκρίτους των άλλων νησιών.

«Με απαρηγόρητον λύπην μας σας λέμεν την ελεεινήν και αθλιεστάτην κατάστασιν των χριστιανών αδελφών μας Κυδωνιατών και Μοσχονησιωτών, όπου εχθές εμετακόμισεν όλος ο ελληνικός στόλος εις την εδώ νήσον μας υπέρ τας είκοσι πέντε χιλιάδες ψυχές. Και πολλοί εξ αυτών λαβωμένοι, εξόν τους σκοτωμένους, τους οποίους εβάλαμεν εις ιατρούς, τους δε επίλοιπους τους εβγάλαμεν εις την γην δια να ρεποζάρουν και να γνωρισθούν τα παιδιά με τες μητέρες των και οι γυναίκες με τους άνδρες των, όπου τη αληθεία αδελφοί, σας λέμεν κλέγει τινας να παρατηρή την αξιοθρήνητον αυτών κατάστασιν».

Ιστορικό Αρχείο Ύδρας, τόμ. 7, σ. 199.

ΠΗΓΗ 2

Κυδωνιείς πρόσφυγες «ζητιάνοι στις στρατές της Ελλάδας»

«Νόμισαν οι δικοί μας που ήταν γενναία παλικάρια ότι θα κρατούσαν και θα λευτέρωναν τις Κυδωνιείς. Νόμισαν πως είχε έρθει και η δική τους ώρα. Κι ήρθαν οι Κυδωνιάτες τότε για πρώτη φορά στην Ελλάδα πρόσφυγες και έγιναν ζητιάνοι».

.....

«Και βγήκαμε και το 1821 ζητιάνοι στις στρατές της Ελλάδας. Και ποιος να βρεθεί να αναγνωρίσει τι είχαμε κάνει. Και ότι και τότε για την Ελλάδα είχαμε χάσει την πατρίδα μας. Γιατί εμείς είχαμε τα πλούτη μας και τα καλά μας κι

ήμαστε καλύτερα απ' ό,τι εδώ. Αυτές τις ιστορίες μας τις έλεγε συνέχεια η γιαγιά μας που τις είχε ακούσει από τη δική της γιαγιά».

.....
«Φανταστείτε το 1821 τριάντα χιλιάδες πρόσφυγες σε μια Ελλάδα που αγωνιζόταν για την ελευθερία της. Χωρίς να πάρουν τίποτα από τα σπίτια τους, από άρχοντες έγιναν ζητιάνοι».

Προφορικές μαρτυρίες από Κυδωνιάτες πρόσφυγες του 1922, πηγή το βιβλίο της Άννας Παναγιωταρέα, *Όταν οι αστοί έγιναν πρόσφυγες*, εκδ. Παρατηρητής, σσ. 51-52.

ΠΗΓΗ 3

Κυδωνιείς πρόσφυγες στην Αίγινα

Στην Αίγινα, όπου είχαν καταφύγει πολλοί Κυδωνιάτες, μετά από λίγο καιρό οι δημογέροντες άρχισαν να απαιτούν να πληρώνουν οι πρόσφυγες φόρο. Η γραμματεία επί των Εσωτερικών, όπου οι Κυδωνιάτες διαμαρτυρήθηκαν, διέταξε τη φορολογική απαλλαγή τους με την αιτιολογία ότι «και οι του επιουσίου στερούμενοι να αφεθούν ήσυχοι και ελεύθεροι από κάθε άλλην είσπραξιν».

Άννα Παναγιωταρέα, ό.π., σ. 53.

ΠΗΓΗ 4

Η «ένδεια» των Κυδωνιέων προσφύγων

Εκ των Μικρασιατών προσφύγων οι Κυδωνιείς υπέφερον οικονομικώς περισσότερον, διότι εξηναγκάσθησαν εις βίαιον εκπατρισμόν. Οι άλλοι, επειδή προεμελέτησαν την αναχώρησίν των, είχαν τον καιρόν να συνάξουν και συναποκομίσουν τα πολυτιμότερα αυτών πράγματα.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 17.

ΠΗΓΗ 5

Επιστολή των προσφύγων από τις Κυδωνίες και τα Μοσχονήσια προς το Βουλευτικό

Παράθεμα του σχολικού εγχειριδίου, σ. 120.

Αφού μελετήσετε τα πιο πάνω παραθέματα, να αναφερθείτε:

- α) Στις συνθήκες ζωής των προσφύγων που ήρθαν στην επαναστατημένη Ελλάδα από τις Κυδωνίες και τα Μοσχονήσια.
- β) Στα επαγγέλματα με τα οποία κατά κύριο λόγο ασχολήθηκαν στους νέους τόπους εγκατάστασής τους.
- γ) Στον τρόπο που τους αντιμετώπισαν οι τοπικές αρχές των νησιών, όπου κατέφυγαν, καθώς και στον τρόπο που οι ίδιοι αντέδρασαν απέναντι στη μεταχείριση αυτή.

5.

ΠΗΓΗ 1

Κυδωνιείς πρόσφυγες και η σύσταση τακτικού ελληνικού στρατού

Πλείστοι Μικρασιάται πρόσφυγες διεπεραιώθησαν εις την Πελοπόννησον, ένθα διεσπαρμένοι εις τα διάφορα ελληνικά σώματα εμάχοντο προς τους Τούρκους (...). Κυδωνιείς ιδίως απετέλεσαν τον πυρήνα του πρώτου τακτικού στρατού της νεωτέρας Ελλάδος, ο οποίος τόσας υπηρεσίας προσέφερε κατά το διάστημα της επανάστασεως και ο οποίος έγινεν η βάση της στρατιωτικής οργανώσεως της χώρας (...). Η σύστασις του τακτικού στρατού θα ήτο εξαιρετικώς δύσκολος (...) εάν επρόκειτο να πραγματοποιηθεί εξ Ελλήνων μόνον της κυρίως Ελλάδος. Η προσπάθεια προς δημιουργίαν τακτικού στρατού προσέκρουε διαρκώς εις την λυσσαλέαν αντίδρασιν των διαφόρων τοπικών πολιτικών και στρατιωτικών αρχηγών, οι οποίοι κατενόουν, ότι δια της δημιουργίας εθνικού και όχι τοπικού στρατού έχανον την δύναμιν των, όργανον της οποίας ήσαν οι ακολουθούντες αυτούς ένοπλοι.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 18-19.

ΠΗΓΗ 2

Η πολιτιστική προσφορά των Κυδωνιέων προσφύγων

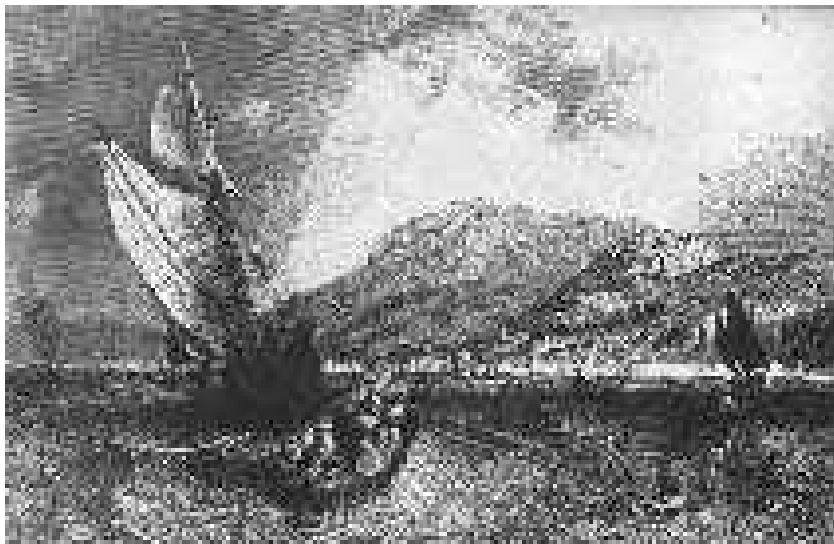
Οι διδάσκαλοι της περιφήμου Ακαδημίας των Κυδωνιών, Θεόφιλος Καΐρης, Βενιαμίν ο Λέσβιος, Ευστράτιος Πέτρου προσέφερον τα φώτα των εις την υπηρεσίαν της κοινής υποθέσεως. Κυδωνιείς δε πρόσφυγες, μαθηταί φαίνεται της Ακαδημίας ταύτης, εισήγαγον εις τινα σχολεία των νήσων του Αιγαίου και εις το Ναύπλιον την ως θαυματουργόν τότε θεωρουμένην παιδαγωγικήν αρχήν της αλληλοδιδακτικής μεθόδου. Η αξία της πνευματικής επιδράσεως των Κυδωνιέων καταφαίνεται, όταν αναλογισθή τις ότι η επανάστασις παρέλυσεν την πνευματικήν δύναμιν και της δούλης και της ελευθέρας Ελλάδος. Κυδωνιείς επίσης ο Κων. Τόμπρος, ο άλλοτε ιδρυτής του τυπογραφείου της Ακαδημίας, έγινεν ο πρώτος οργανωτής του τυπογραφείου της κυρίως Ελλάδος εις τας Καλάμας. Εκεί εξεδίδοντο η εφημερίς «Ελληνική Σάλπιγξ» και άλλα έγγραφα της κυβερνήσεως. Αλλά και από της απόψεως των ηθών και εθίμων θα επέδρασαν οι Κυδωνιείς, πιθανώς δε και οι άλλοι πρόσφυγες, επί τους λοιπούς Έλληνας, ως π.χ. αναφέρεται ότι κατά τας αρχάς έπι του παρόντος αιώνος [20ού] εμάλλοντο εν Αιγίνη κατά την παραμονήν της πρωτοχρονιάς τα Αϊβαλιώτικα κάλαντα (...).

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 20.

Με βάση τα σχετικά στοιχεία που περιέχονται στα πιο πάνω παραθέματα και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να επισημάνετε και να αιτιολογήσετε την προσφορά των Κυδωνιαίων προσφύγων στην επαναστατημένη Ελλάδα.

6.

ΠΗΓΗ 1

Αποψις της Σμύρνης από του λιμένος. Την εποχήν [εκείνην] ο πληθυσμός της υπελογίζετο εις 100.000 με επικρατούν το ελληνικόν στοιχείον. Η πνευματική και κοινωνική ζωή της πλουσίας κοινωνίας ήτο την εποχήν εκείνην υπό πλήρη γαλλικὴν επίδρασιν. Οι Γάλλοι, μάλιστα, ιδιαίτέρως υπερηφανεύοντο δι' αυτό, και εθεώρουν την Σμύρνην ως ἰδικήν των. (Σχέδιον του T. Allot, λιθογραφία T. Higham. Εκ της βιβλιοθήκης Σπ. Μαρκεζίνη).

Σπ. Μαρκεζίνης, Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, τόμ. 1, σ. 116.

ΠΗΓΗ 2

Η εμπορική ακμή της Σμύρνης

Το λιμάνι της Σμύρνης, το δεύτερο σε εμπορική σημασία μετά την Κωνσταντινούπολη στην οθωμανική αυτοκρατορία, είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών κρατών, που είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους, και είχαν συγκεντρωθεί - Άγγλοι, Γάλλοι, Ολλανδοί, Βενετοί κ.ά. - στην ωραιότατη συνοικία της, τον ονομαστό «Φραγκομαχαλά» (...).

Ενδεικτικό της κινήσεως του λιμανιού της Σμύρνης είναι το γεγονός ότι το 1816, όταν το σύνολο του γαλλικού εμπορίου της Ανατολής βρισκόταν σε ύψος 46.500.000 πιάστρων, το ένα τρίτο και περισσότερο από το ποσό αυτό, 16.000.000 πιάστρα, αντιπροσώπευε το εμπόριο που διεξαγόταν στην ιωνική πρωτεύουσα (...).

Βασίλειος Σφυρόερας, *Επισκόπηση του Ελληνισμού κατά περιοχές, Μικρά Ασία*, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΑ', σ. 229.

ΠΗΓΗ 3

Η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων της Σμύρνης

Το κοινόν των Γραικών [στη Σμύρνη] διοικείται από πέντε δημογέροντας και δώδεκα εφόρους, τους ονομαζομένους δωδεκάνους, οίπινες αλλάσσονται κατ' έτος, και πάλιν εις άλλου χρόνου περίοδον εκλέγονται οι ευδοκιμήσαντες.

(...) Η φρόνιμος διοίκησις του Κοινού των Γραικών, και τελευταίον το πολυσχιδέστατον εμπόριον, συνεισέφερον πολύ εις την πολυάριθμον συνοίκισιν της πόλεως ταύτης και την εν αυτή ποικιλίαν των τεχνών. Ενενήκοντα πέντε τεχνικά συστήματα ή σινάφια αριθμούνται σήμερον [αρχές του 19^{ου} αι.] εις την Σμύρνην, μικρά και μεγάλα, τα οποία, εάν εξαιρέσης απ' ολίγα ολίγους αλλοεθνείς, συνίστανται όλα από Γραικούς.

Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, Αυτοσχέδιος διατριβή περί Σμύρνης, στο περιοδικό «Λόγιος Ερμής», 1817, πηγή η Ι.Ε.Ε, ό.π., τόμ. ΙΑ', σ. 229.

ΠΗΓΗ 4

Οι Έλληνες της Σμύρνης

Ο πρόξενος της Αυστροουγγαρίας στη Σμύρνη, Charles de Scherzer, γράφει στα 1880.

«Οι έλληνες [της Σμύρνης] είναι δραστήριοι άνθρωποι που ασχολούνται μέρα νύχτα με τις δουλειές τους. Είναι εξαιρετικοί έμποροι, θαρραλέοι και αποδεδειγμένα έμπειροι ναυτικοί, επιμελείς καλλιεργητές της γης, ικανοί εργάτες (...). Έχουν τα καλύτερα σχολεία και γνωρίζουν σχεδόν όλοι να διαβάζουν και να γράφουν. Ας προσθέσουμε ακόμα ότι διαθέτουν ανεπτυγμένο πνεύμα αλληλεγγύης, εφαρμόζουν μια έξυπνη φιλανθρωπία, χτίζουν σχολεία, νοσοκομεία, άσυλα και εκκλησίες, και είναι σχεδόν όλοι τους εύποροι άνθρωποι. Κάνουν όλοι τους όλες τις δουλειές (...) και είναι κυρίως γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, λογιστές, μηχανικοί, επιπλοποιοί, γλύπτες, κουρείς και ξενοδόχοι(...)».

Charles de Scherzer, Σμύρνη, Γεωγραφική, Οικονομική και Πολιτιστική θεώρηση, Μέρος Α', εκδ. Ιστορητής, Αθήνα 1995, σσ. 112-114.

ΠΗΓΗ 5

Οι πρόσφυγες και η Γ' Εθνοσυνέλευση

Τα κατά τας αρχάς του 1826 διαθρυλούμενα περί ανακηρύξεως της Ελλάδος εις ανεξάρτητον κράτος είχαν συγκινήσει ζωηρώς (...) πάντας εν γένει τους πρόσφυγας, των οποίων ο νους εστράφη πλέον είτε εις την ανάκτησιν της πατρίδος των (...) είτε και εις την εντός του συγκροτηθησομένου κράτους αποκατάστασιν των (...). Το ζήτημα της αποκαταστάσεως είχε πλέον ωριμάσει δια τους πρόσφυγας μετά τόσα έτη πλήρη στερήσεων.

Οι ούτω δημιουργηθέντες αντικειμενικοί όροι συνέτεινον, ώστε το προσφυγικόν ζήτημα να συζητηθή κυρίως εις την κρισιμωτέραν περίοδον της Επαναστάσεως (...). [Τότε] ήρχισε ζωηρώς να συζητήται το ζήτημα της πυκνώσεως του πληθυσμού της Ελλάδος και της αποκαταστάσεως των

ερημωθείσών χωρίων και πόλεων (...). Κυρίως αρχίζει τούτο από του 1826, αφ' ότου αρχίζει τας εργασίας της η Γ' Εθνική Συνέλευσις. Η κίνησις των προσφύγων προς αποκατάστασιν δεν ήτο συστηματική. Το μόνον μέσον, δια να διεκδικήσουν ούτοι τα δίκαιά των, ήτο να κατορθώσουν να εισαχθούν εις την Γ' Εθνοσυνέλευσιν και εκεί να υποστηρίξουν την υπόθεσίν των ευρίσκοντες ούτω συνηγόρους και τους πληρεξουσίους των ελευθέρων μερών της Ελλάδος. Δι' αυτό βλέπομεν την παρατηρουμένην μεγάλην σπουδήν όλων γενικώς των προσφύγων να εισαγάγουν τους πληρεξουσίους των εις την Γ' Εθνοσυνέλευσιν.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 88-89.

Αφού λάβετε υπόψη σας τα πιο πάνω παραθέματα, καθώς και τα αιτήματα των Σμυρναίων προσφύγων προς τη Γ' Εθνοσυνέλευση, όπως εκτίθενται στο σχολικό εγχειρίδιο, να αιτιολογήσετε τη φράση: «Από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες, μόνον οι Σμυρναίοι ενεργοποιήθηκαν προς την κατεύθυνση της αποκατάστασής τους στην ελεύθερη Ελλάδα» (σ. 119).

7.

ΠΗΓΗ 1

Χιλιάδες Κυδωνιείς πρόσφυγες στο νησιά του Αιγαίου

Οι διασωθέντες [Κυδωνιείς] μετεφέρθησαν εις τα Ψαρά προς περίθαλψιν και εκείθεν δυόμιση χιλιάδες εστάλησαν εις την Σκύρον και πολλοί άλλοι διεκομίσθησαν εις τας Σπέτσας και την Ύδραν, οπόθεν οι άνδρες άλλοι κατετάχθησαν εις τα πλοία ως ναύται και άλλοι μετέβησαν εις τα πελοποννησιακά στρατόπεδα. Σύμφωνα προς ένα έγγραφον της Βουλής των Ψαρών, κατά την 7ην Ιουνίου οι μεταφερθέντες ανήλθαν εις είκοσι πέντε χιλιάδες.

Διονύσιος Κόκκινος, Η Ελληνική Επανάστασις, τόμ. 1, σ. 584.

ΠΗΓΗ 2

Τα Ψαρά ασφυκτιούν από την έλευση των προσφύγων

Πολλά οικογένειαι από τας Κυδωνίας, από τα Μοσχονήσια και από την Χίον είχαν μεταφερθεί εις τα Ψαρά κατά τας εναντίον των τόπων των τουρκικής επιδρομάς και ετοποθετήθησαν εις διάφορα σπίτια. Εδημιουργήθη εκ τούτου δραματική κατάστασις. Όχι μόνον οι πρόσφυγες, αλλά και οι φιλοξενούντες τούτους υπό την κοινήν στέγην εταλαιπωρούντο εκ του συνωπισμού. Προεκλήθη δε και ζήτημα διατροφής των ξένων, διότι ήσαν πολλοί και παρά την προθυμίαν και τα γενναία αισθήματα των εντοπίων δεν αρκούσαν οι πόροι τούτων δια να συντηρηθή τόσον πλήθος. Απεφασίσθη κατόπιν τούτου υπό της Βουλής των Ψαρών και εξετελέσθη η μεταφορά πλείστων εκ των ξένων εκείνων οικογενειών εις διάφορους νήσους των Κυκλάδων, όπου ήτο δυνατόν να ζήσουν ανετώτερα.

ΠΗΓΗ 3

Η διασπορά των Κυδωνιέων προσφύγων

Πάμπολλοι Κυδωνιείς κατέφυγον εις την Άνδρον, όπου και εγκαταστάθησαν μονίμως. Επίσης αναφέρει ο Raybaud ότι διερχόμενος εκ Τήνου κατά τα τέλη Δεκεμβρίου του 1821 παρατήρησεν πλήθος Μοσχονησίων και Κυδωνιέων ρακενδύτων και απηλπισμένων (...). Υπέρ τους 2.500 προσέπι Κυδωνιείς είχαν ήδη σταλή υπό των Ψαριανών εις την Σκύρον. Ο δε ναύαρχος Νικ. Αποστόλης απεβίβασεν υπέρ τους οκτακοσίους Κυδωνιείς και Μοσχονησίους εις τας νήσους Κέαυ και Ύδραν. Και εις μεν την Κέαυ απεβίβασεν τους ασημοτέρους και πνευστέρους (...), εις δε την Ύδραν τους άλλοτε ευπόρους (...). Εν τούτοις οι τελευταίοι ούτοι, άλλοτε πλούσιοι αστοί, φαίνεται ότι δεν εγκατεστάθησαν εν Ύδρα μονίμως, αλλά διέρρευσαν προς άλλα μέρη (...). Ο κατά τας αρχάς του 1824 επισκεφθείς την νήσον Ύδραν Waddington αναφέρει ως ευρισκομένους εν αυτή ελαχίστους Κυδωνιείς, οι οποίοι μετά τινων Χίων, επίσης προσφύγων, ήσαν οι μόνοι επαίται του τόπου.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 14.

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Για ποιους λόγους οι Κυδωνιείς πρόσφυγες δε διεκδίκησαν εκπροσώπηση στα πολιτικά πράγματα της επαναστατημένης Ελλάδας;
- β) Ποιο περιεχόμενο είχαν τα αιτήματά τους προς τις επαναστατικές κυβερνήσεις;

8.

ΠΗΓΗ 1

Ένοπλοι πρόσφυγες από τον Όλυμπο στη Σκιάθο

Στις 20 [Σεπτεμβρίου 1823] στη Σκιάθο. Οι κάτοικοι παραπονέθηκαν για τις καταπίσεις από τα στρατεύματα που είχαν καταφύγει στο νησί ύστερα από την καταστολή του ξεσηκωμού στον Όλυμπο και τη Θεσσαλία. Έγινε σύσκεψη των καπεταναίων στην καγκελαρία.

Ήταν γύρω στους 2.000 και ύστερα από τη διαπεραίωσή τους στη Σκιάθο έγιναν η μάστιγα του νησιού. Ληλατούσαν τα μαγαζιά, λήστευαν τους κατοίκους, άρπαζαν τη σοδειά. Οι Σκιαθίτες κατέφυγαν σ' ένα μικρό φρούριο, στην κορυφή του λόφου εγκαταλείποντας τα σπίτια τους στο έλεος των στρατιωτών. Εγκαταστάθηκαν και εκείνοι σαν νοικοκυραίοι και δεν ήθελαν να φύγουν από το νησί για να πάρουν μέρος στον Αγώνα. Αρχηγοί τους ήταν οι Καρατάσσος, Βίνος, Λιακόπουλος, Βελέντζας, Βασδέκης και Γούλας. Ανάμεσα

στους καπεταναίους και ο Περραιβός, υπουργός Πολέμου, που ήρθε στη Σκιάθο με πολεμοφόδια από το Μωριά.

Οι καπεταναίοι δέχτηκαν να μπαρκάρουν τα στρατεύματα αν φυσικά θελήσουν. Αλλά τα πληρώματα των караβιών αρνήθηκαν με επιμονή να τους παραλάβουν.

Από το Ημερολόγιο του George Jarvis, Αμερικανού εθελοντή στον Αγώνα, στο «Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21» του Κυριάκου Σιμόπουλου, τόμ. 2, σσ. 184-185.

ΠΗΓΗ 2

Αναταραχή στις Βόρειες Σποράδες από τους άτακτους οπλοφόρους

Πραγματικά οι Βόρειες Σποράδες υπέφεραν από τους άτακτους οπλοφόρους, που ύστερα από την αποτυχία του ξεσηκωμού στον Όλυμπο και στο Πήλιο κατέφυγαν στα αντικρινά νησιά, Σκιάθο, Σκόπελο, Σκύρο. Βέβαια οι νησιώτες είχαν ανάγκη από ένοπλη προστασία για ν' αντιμετωπίσουν ενδεχόμενη επιδρομή του τουρκικού στόλου και απόβαση στρατευμάτων. Αλλά μερικοί οπλαρχηγοί έγιναν δυνάστες του πληθυσμού.

Όλες αυτές οι αγριότητες ήταν αποτέλεσμα της προσφυγιάς. Ένας ενστικτώδης αγώνας για επιβίωση.

Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π., τόμ. 2, σ. 185, σημ. 95.

ΠΗΓΗ 3

Οι άμαχοι πρόσφυγες στις Βόρειες Σποράδες

Ο μέγας συνωστισμός των Θεσσαλομακεδόνων, η κακή τροφή αυτών, η οποία συνίστατο εις άρτον παρασκευαζόμενον από «λιοκούκκουτσο», και η εν γένει υπό αθλίουσ όρους διαβίωσις των ηπειλούν την εμφάνισιν επιδημικών νόσων. Πιεζόμενοι δε υπό της ανάγκης επώλουν πολυτιμότητα πράγματα εις ευτελεστάτην τιμήν και απηλπισμένοι εκ της παρούσης δυστυχίας των έκαμμον συνεχώς αγρυπνίας και λιτανείας πανημερίους.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 25.

ΠΗΓΗ 4

Αναφορά της Κοινότητας της Αίγινας προς την Κυβέρνηση

Παράθεμα του σχολικού εγχειριδίου, σ. 121.

Αφού μελετήσετε τα πιο πάνω παραθέματα, να επισημάνετε και να αιτιολογήσετε τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με τον ερχομό των Θεσσαλομακεδόνων στις Βόρειες Σποράδες, σε ντόπιους και πρόσφυγες.

9.

ΠΗΓΗ 1

Ο εκπατρισμός των Σουλιωτών

Οι Σουλιώται συγκατένευσαν να παραδώσωσι την Κιάφαν, αλλά δεν ηθέλησαν να μετοικήσωσιν εις μέρος τουρκικόν, και απήτησαν να μεταβιβασθώσιν υπό ίόνιον σημαίαν εις την Επάνησον (...). Εισηκούσθη και η προς τον μέγαν

αρμοστήν πρεσβεία, και υπεγράφη συνθήκη εν Πρεβέζη την 28 Ιουλίου [1822] εν τη οικία και υπό την εγγύησιν του εκεί Αγγλου προξένου (...). Έστειλαν εν πρώτοις εις τον αιγιαλόν οι Σουλιώται τας οικογενείας και τα σκεύη των, κατέβησαν την 2 Σεπτεμβρίου και αυτοί ένοπλοι και απέπλευσαν συν γυναιξί και τέκνοις υπό συνοδίαν αγγλικών πολεμικών πλοίων εις Κεφαλληνίαν (...).

.....
Εν Μεσολογγίω (...) τον μεν Μαυροκορδάτον μόνον 25 φρουροί ηκολούθησαν, τον δε Μάρκον [Μπότσαρη] και Κίτσον [Τζαβέλα] 35 οπλοφόροι.

Σπυρίδων Τρικούπης, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως, τόμ. Β', σσ. 287-288 και 332.

ΠΗΓΗ 2

Οι Σουλιώτες δυστυχούν στα Επάνησα

Εις την Κέρκυραν τους επερίμενε μόνον η πείνα και η εξευτελιστική περιπλάνησις ανά την πόλιν. Μη γνωρίζοντες τίποτε άλλο από την χρήσιν των όπλων, που είχαν δι' αυτούς την θέσιν μέσωσιν ζωής από τότε που το Σούλι ηγεμόνευεν επί των γύρω του περιφερειών (...) χωρίς την γνώσιν κανενός επαγγέλματος, δεν ήσαν ικανοί δια καμμίαν βιοποριστικήν εργασίαν. Εζήτησαν τότε από την διοίκησιν να τους επιτραπή να κατέλθουν εις την Ελλάδα. Ο Μαίτλανδ τους απάντησεν ότι δεν θα τους επέτρεπε ν' αναχωρήσουν παρά μόνον αν παρελάμβαναν μαζί των και τας οικογενείας των, αλλ' αυτό ήταν αδύνατον εις τους Σουλιώτας (...). Και οι σημαντικότεροι και οι ζωηρότεροι ήρχισαν να φεύγουν ο ένας μετά τον άλλον. Κατηυθύνοντο οι περισσότεροι προς το Μεσολόγγι, όπου ευρίσκετο ο Μάρκος Μπότσαρης και ο ευμενής προς αυτούς Μαυροκορδάτος.

Διονύσιος Κόκκινος, ό.π., τόμ. 3, σσ. 130-131.

ΠΗΓΗ 3

Συνωστισμός στο Μεσολόγγι

Η κατάστασις εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα μετά την εκδίωξιν των Τούρκων κατά τον χειμώνα του 1822-1823 δεν ήτο καθόλου ευχάριστος. Εις τας ανιζηλίαις μεταξύ των οπλαρχηγών, τους γογγυσμούς των κατοίκων, ιδίως του Μεσολογγίου, μη δυναμένων να υποφέρουν την διατροφήν των σουλιωτικών και άλλων στρατιωτικών σωμάτων, προσετέθη, ως επί πλέον αιτία προς διενέξεις, και η παρά της κυβερνήσεως παραχώρησις εις τους Σουλιώτας του Ζαπαντίου, κώμης βορειοδυτικής του Αγρινίου κειμένης, κατόπιν σχετικής των αιτήσεως. Τούτο εξηρέθησε τοσούτον τους εντοπίους κατά των Σουλιωτών, ώστε τα πράγματα έβαινον προς εμφύλιον πόλεμον.

(...) Μεταξύ των μελών του βουλευτικού υπήρχον αντιδρώντες εις την παραχώρησιν του Ζαπαντίου εις τους Σουλιώτας, ιδίως εντόπιοι, φοβούμενοι την απώλειαν του εδάφους τούτου και την γειτονίαν των πολεμικών Σουλιωτών. Δι' αυτό και η υπό της βουλής αναβολή λήψεως αποφάσεως επί της υποθέσεως ταύτης.

(...) Προφανώς οι αντιδρώντες βουλευταί απέβλεπον εις το να κερδίσουν καιρόν και εις το να οργανώσουν την κατά των Σουλιωτών αντίδρασιν των εντοπίων. Και πράγματι οι κάτοικοι των πλησίων του Ζαπαντίου τόπων (...) παρήκουσαν εις τας διαταγάς της κυβερνήσεως περί παραχωρήσεως γαιών εις τους Σουλιώτας. Επειδή δε εκ της εγερθείσης μεταξύ Σουλιωτών και εντοπίων έριδος εκινδύνευε να ματαιωθή η εκστρατεία των Ελλήνων της Δυτικής Στερεάς Ελλάδος κατά των Τούρκων (...) απεφασίσθη ν' αναβληθή το ζήτημα του συνοικισμού ένεκα των κρισίμων περιστάσεων, αφ' ου άλλως τε το ίδιον το Ζαπάντι ήτο εκτεθειμένον εις τας προσβολάς του εχθρού (...).

Εντεύθεν (...) εξηγούνται (...) αι εσωτερικαί ταραχαί, αι οποίαι παρατηρήθησαν μετά την οικτράν διάλυσιν της εν έτει 1822 εκστρατείας των Τούρκων, διότι οι μεν στρατιώται της Δυτικής Στερεάς Ελλάδος έζων με τα εισοδήματα των επαρχιών, εις τας οποίας οι εντόπιοι οπλαρχηγοί είχαν τας έδρας των, εν ω οι Σουλιώται, ως ξένοι εν τη χώρα, ετρέφοντο εις βάρος των πολιτών, ιδίως του Μεσολογγίου, όπου όλοι είχαν συγκεντρωθή μετά τας μάχας Καρπενησιού και Καλιακούδας (...). [Οι Σουλιώτες] εζήτουν μετά πείσματος καθυστερουμένους μισθούς, διότι ό,τι είχαν το εδαπάνησαν κατά την διαμονήν των εις τα Επάνησα (...). Ο Μαυροκορδάτος δι' αλληπαλλήλων συνελεύσεων προσεπάθησε να εισαγάγη τακτικήν διοίκησιν εις την χώραν και έλαβε μέτρα εξοικονομήσεως των οικογενειών των Σουλιωτών.

Ούτω αι περιπέτειαι του πολέμου, (...) δεν επέτρεψαν την πραγματοποίησιν του συνοικισμού των Σουλιωτών εις το Ζαπάντι.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 28-32.

ΠΗΓΗ 4

Το «ακανθώδες» θέμα της διανομής των εθνικών γαιών

Η λύσις του προσφυγικού ζητήματος κατά την Επανάστασιν, ως και των μεγάλων αυτής δημογραφικών και κοινωνικών ζητημάτων, συνήνησε μεγάλας δυσκολίας. (...) Παρά ταύτα είχαν εξευρεθή η ορθή βάση προς αποκατάστασιν των προσφύγων. Ήτο δε αύτη η εγκατάστασις αυτών εις τας καθ' άπασαν την χώραν ευρισκομένας εθνικάς γαίας, τας γαίας δηλαδή εκείνας, αι οποίαι ανήκον άλλοτε εις τους εκδιωχθέντας Τούρκους (...).

Κατά την επανάστασιν όμως και μετ' αυτήν εις την διανομήν των εθνικών γαιών, η οποία ήτο εν εκ των ακανθωδεστέρων ζητημάτων, αντέδρων οι ολίγοι. Ειδικώς δε δια τους πρόσφυγας, το πνεύμα του τοπικισμού, υποδαυλιζόμενον υπό των διαφόρων προκρίτων ή στρατιωτικών αρχηγών, (...) ήτο το σοβαρότερον εμπόδιον δια την μη ομαδικήν εγκατάστασιν των προσφύγων κατά τόπους προελεύσεως εις διάφορα μέρη της Ελλάδος.

Απ Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 111.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο σχετικά με τους Σουλιώτες πρόσφυγες, α) να επισημάνετε τις περιοχές στις οποίες εγκαταστάθηκαν,

- β) να αναφερθείτε στους λόγους για τους οποίους η επαναστατική κυβέρνηση τους παραχώρησε τόπο εγκατάστασης (Ζαπάντι),
γ) να σχολιάσετε την απόφαση αυτή, καθώς και την αντίδραση των αυτοχθόνων.

10.

ΠΗΓΗ 1

Αποσπάσματα από τις αναφορές των Σουλιωτών προς τη Γ΄ Εθνοσυνέλευση (1826):

«Ημείς δεν ζητούμεν ικανοποίησιν των θυσιών μας, επειδή όλα ταύτα νομίζομεν ως χρέη απαραίτητα προς την Πατρίδα, αλλ' ούτε το Έθνος έχει εκείνα τα μέσα την σήμερον, προς ικανοποίησιν των υπέρ Πατρίδος αγωνιζομένων. Το οποίον δε ζητούμεν είναι γη, της οποίας το έδαφος καταβρέχομεν με το αίμα μας πάντοτε διαφεντεύοντες το».

«Η αίτησις αυτή εσυμφωνήθη και άλλοτε παρά της Διοικήσεως, αλλά δεν έλαβεν εκτέλεσιν».

Μάμουκας Ανδρ., *Τα κατά την Αναγέννησιν της Ελλάδος*, τόμ. 5, πηγή το βιβλίο του Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 89-92.

ΠΗΓΗ 2

«Χωρίς άρματα (...) τρέχανε στη φωτιά»

Αίμα διψούσαν αρβανίτικο για το χαμένο Σούλι. Από τα 1823, που αρχίσανε να βγαίνουνε από την Κεφαλληνιά και από την Κέρκυρα, λίγοι-λίγοι και κρυφά, και χωρίς άρματα, φτωχοί και πεινασμένοι, τρέχανε στη φωτιά σαν τα λιμασμένα τα θεριά.

Γιάννης Βλαχογιάννης, *Ιστορικά σημειώματα*, τόμ. 2, σ. 356.

Με βάση τα πιο πάνω παραθέματα, καθώς και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο σχετικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες οι Σουλιώτες ήρθαν στην επαναστατημένη Ελλάδα,

- α) να σχολιάσετε το αίτημά τους προς την Γ΄ Εθνοσυνέλευση για παραχώρηση τόπου μόνιμης εγκατάστασης,
β) να επισημάνετε τα επιχειρήματα με τα οποία στηρίζουν το αίτημα αυτό.

11.

ΠΗΓΗ 1

Ηπειρώτες: πρόσφυγες μέσα από τις φλόγες του πολέμου

Εκ της χώρας ταύτης [Ηπείρου] ήδη μετά την έναρξιν της επαναστάσεως ήλθον ως πρόσφυγες εις την επαναστατημένην Ελλάδα, υποστηριζόμενοι ενίοτε κατά την εκ της πατρίδος των αποχώρησιν υπό Ελλήνων ατάκτων, παρά των οποίων όμως πολλάκις εληστεύοντο. Κάτοικοι εκ των περιχώρων των Ιωαννίνων, φεύγοντες τας ληστείας και τας πιέσεις των τουρκικών στρατευμάτων, ως και οι των Καλαρρυτών, μετά την καταστολήν του

απελευθερωτικού των κινήματος, είχαν συσσωρευθεί εις το Μεσολόγγι προ του Αυγούστου του 1821. (...) Μετά δέκα μήνας, δηλαδή κατά τα τέλη Μαΐου 1822, ο πληθυσμός του Μεσολογγίου είχε διπλασιασθή εκ της προσελεύσεως νέων προσφύγων εξ Ηπείρου και Αλβανίας.

.....
Οι της Άρτης πρόσφυγες, υπέρ τας πεντακοσίας οικογενείας, φεύγοντες το κατά την χώραν των θεάτρον του πολέμου εσώθησαν δια του Μακρυνόρους εις την Δυτικήν Στερεάν Ελλάδα (χωρίον Κατούνα), συνοδευόμενοι υπό του γνωρίμου των οπλαρχηγού Μακρυγιάννη χάριν ασφαλείας, διότι οι εντόπιοι στρατιωτικοί αρχηγοί (...) αφήρουν παρ' αυτών ό,τι πολύτιμον έφερον.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 23-24.

ΠΗΓΗ 2

«Τους σύναξαν τ' άρματά τους (...) κι' (...) όλο τους το βιόν»

Φεύγοντας από την Άρτα, η Τουρκιά, πεζούρα και καβαλαρία, μας πήρε κοντά και σκλάβωνε ανθρώπους και σκότωνε. Τότε πήγα εις την Αγιά (...), κι' εκεί ήύρα τους δυστυχείς Αρτινούς οπού έρχονταν ξυπόλυτοι και γυμνοί και νηστικοί (...). Ήταν όλοι οι σημαντικοί της Άρτας εκεί και γυναικόπεδα πλήθος περίτου από πεντακόσες φαμελιές (...). Οι Αρτινοί (...) ντυφέκια κι' άλλα αναγκαία δεν είχαν, τους γύμνωσαν πρώτα οι Τούρκοι, οπού τους σύναξαν τ' άρματά τους, και ύστερα κι' εμείς οι λευτερωταί όλο τους το βιόν.

Ι. Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα, τόμ. 1, σσ. 188-189.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Κάτω από ποιες συνθήκες ήρθαν στην επαναστατημένη Ελλάδα οι πρόσφυγες από τις διάφορες περιοχές της Ηπείρου;
- β) Σε ποιες περιοχές εγκαταστάθηκαν και ποια προβλήματα δημιούργησαν με την εγκατάστασή τους στους ντόπιους;

12.

ΠΗΓΗ 1

Από τα πλούτη στο δημόσιο οίκτο

Μεγάλος αριθμός προσφύγων από τη Χίο είχε καταφύγει στην Κόρινθο. Έβλεπες ανάμεσά τους γυναίκες ωραίες και ντελικάτες, που ζούσαν λίγο πριν μέσα στα πλούτη, να καταφεύγουν στο δημόσιο οίκτο, για να κρατηθούν στη ζωή, μια ζωή θλιβερή πια και στερημένη. Μερικές γεννούσαν στο ύπαιθρο χωρίς καμιά βοήθεια, εκτεθειμένες στην υγρασία και το κρύο της νύχτας. Ήταν σπαραχτικό το θέαμα αυτών των γυναικών. Πάνω στα κουρέλια που φορούσαν διακρίνονταν ακόμα τα χρυσά κεντήματα.

Maxime Raybaud, Mémoires sur la Grèce, pour servir a l'histoire de la guerre

de l' Indépendance, Paris 1824-1825, στο «Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21»
του Κυρ. Σιμόπουλου, τόμ. 2, σ. 197.

ΠΗΓΗ 2

Προσπάθειες αποκατάστασης των Χίων προσφύγων

Η κυβέρνηση ειφρόντισεν ευθύς εξ αρχής, όσον της ήτο δυνατόν, δια την παραχώρησιν οικιών και άλλων καταλυμάτων. (...) Δια της υπ' αριθ. 1008/20-4-1822 διαταγής (...) επαφίετο εις την φροντίδα του υπουργού των εσωτερικών να ενεργηθή ακριβής καταγραφή των διασωθέντων εις τα διάφορα μέρη της επικρατείας προσφύγων [από τη Χίο], να γίνη διάκρισις των ορφανών, χηρών, ανδρών κλπ., ως και να δηλωθή το όνομα, η τέχνη, το επάγγελμα και η κατάστασις εκάστου αυτών. Η δε καταγραφή να υποβληθή το ταχύτερον εις την κυβέρνησιν. Εν τω μεταξύ οι άποροι, αι χήραι, τα ορφανά έπρεπε να τρέφονται δημοσία δαπάνη. Εν συνεχεία δια του υπ' αριθ, 1072/25-4-1822 εγγράφου προς τον ίδιον υπουργόν ο πρόεδρος του εκτελεστικού προσκαλεί αυτόν να φροντίση να διαμοιρασθούν οι πρόσφυγες εις τας πλησίον κωμοπόλεις και χωρία και να δοθή εντολή εις τους προεστώτας να περιθάλλουν τους πρόσφυγας, επειδή εν Κορίνθω (...) δεν υπήρχον πλέον οικίαι προς καταυλισμόν των προσφύγων.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 52-53.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα, καθώς και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Σε ποιες περιοχές κατέφυγαν οι Χίοι πρόσφυγες;
- β) Ποια φροντίδα έδειξαν οι τοπικές αρχές γι' αυτούς;
- γ) Ποια ήταν η μέριμνα της Κεντρικής Διοίκησης απέναντί τους;

13.

ΠΗΓΗ 1

Οι Χίοι πρόσφυγες νοσταλγούν το νησί τους

Η εν Ελλάδι δυστυχία των καλομαθημένων Χίων (...) παρεκίνησαν πολλούς να φύγουν εις διάφορους λιμένας της Μεσογείου. (...) Γενικώς η κατάστασις των ήτο οικτρά, εν ω αι υπέρ αυτών ενέργειαι της κυβερνήσεως ήσαν σπασμωδικαί. (...) Η απελπισία των ηύξανεν ένεκα της αδιαφόρου και ενίοτε ασπλάγχνου, κατά την γνώμιν των, στάσεως των λοιπών Ελλήνων, ιδίως των πόλεων. Ήρχιζον λοιπόν να αναπολούν μετά νοσταλγίας την Χίον εις την οποίαν κατά βάθος επεθύμουν να επιστρέψουν, έστω και αν αύτη ευρίσκετο υπό το πέλημα των Τούρκων.

(...) Και πραγματικώς χάρις εις την επί του νέου διοικητού τής Χίου Γιουσούφ μπέη αποκαταστάθεισαν εν τη νήσω τάξιν και την υπ' αυτού εγκαινιασθεισαν φιλόανθρωπον πολιτικήν έναντι των ορθοδόξων Χριστιανών, πάμπολλοι φυγάδες Χίοι, ιδίως από του Οκτωβρίου του 1822, ήρχισαν να επιστρέφουν εις την πατρίδα των (...) και να αναλαμβάνουν τας προτέρας των εργασίας εν μέσω μυρίων δυσκολιών εις την ηρειπωμένην χώραν (...).

Η επιτροπή των ελευθέρων Χίων δια του από 5 Οκτωβρίου 1825 εγγράφου της προς το βουλευτικόν (...) αναφέρει ότι μόνον το 1/4 των διασωθέντων επανήλθεν εις την νήσον «και τούτο είναι εκ των ασημάντων χωρικών, οίτινες δουλεύουν ως ανδράποδα εις τους Τούρκους, διότι κανείς εκ των χωραϊτών ούτε εκ των σημαντικών δεν είναι δεκτός τώρα εις την Χίον».

.....
Η απώλεια σημαντικών κεφαλαίων των εμπόρων τούτων, της εν Χίω κοινωνικής των θέσεως και της εμπορικής των βάσεως, οπόθεν εκινούντο ανέτως προς παντοίας διευθύνσεις (...) υπήρξαν κυρίως τα ελατήρια, τα οποία εξώθησαν τους Χίους εμπόρους εις την κίνησιν προς απελευθέρωσιν της νήσου των.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 54-56.

ΠΗΓΗ 2

Καταπληκτική υπήρξε η κοινωνική, οικονομική και πνευματική ανάπτυξη της Χίου, χάρη στη γεωγραφική της θέση (που ευνοούσε το εμπόριο και τη ναυτιλία), στην ευφορία του εδάφους και στα προνόμια που της παραχωρήθηκαν [από τους Τούρκους]. Επάνω: άποψη του λιμανιού της Χίου (Αθήναι, Ιδιωτική συλλογή Ελένης Κ. Μπασσιά).

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΑ', σ. 223.

ΠΗΓΗ 3

Οι Χίοι της Ερμούπολης οργανώνουν εκστρατεία

Μετά την καταστροφήν αυτής [της Χίου], τινές των πολιτών της συνοικισθέντες εν Σύρα χάριν εμπορίου και πεινώντες και διψώντες την ανέγερσιν της πατρίδος των (...) συνάξαντες ικανά χρήματα παρά των εν τη αλλοδαπή συμπολιτών, και καταθέσαντες και αυτοί εις κίνησιν ναυτικής και στρατιωτικής δυνάμεως και πορισμόν των αναγκαίων, ανέθεσαν την πραγματοποίησιν του πατριωτικού σκοπού των εις εντίμους συναδέλφους των (...). Συστηθείσα η

επιτροπή αυτή κατ' έγκρισιν της κυβερνήσεως, συνεννοήθη μετά του Φαβιέρου (...).

Σπ. Τρικούπης, ό.π., τόμ. Δ', σσ. 213-214.

ΠΗΓΗ 4

Η αποτυχημένη εκστρατεία εναντίον της Χίου

Η εκστρατεία της Χίου είχε αναληφθή με πρωτοβουλία και με δαπάνες των Χίων της Σύρου κυρίως και είχε εγκριθή «εξ αλογιστίας και χαλαρότητος» από την Αντικυβερνητική Επιτροπή, που διέθετε για την εκστρατεία αυτή το σώμα του τακτικού στρατού υπό τον Φαβιέρο.

Η επιχείρηση ήταν εκ των προτέρων καταδικασμένη σε αποτυχία, εφόσον ούτε οι Χίοι ούτε η ελληνική κυβέρνηση διέθεταν τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα, για να είναι δυνατόν να εξασφαλίζονται συνεχείς ενισχύσεις (...) και διαρκής παρουσία ισχυρών ελληνικών ναυτικών δυνάμεων, ώστε να εξουδετερώνονται οι δυσμενείς συνέπειες από τη γεωγραφική θέση του νησιού, οι δυνατότητες δηλαδή του εχθρού να στέλνη μεγάλες ενισχύσεις ιδίως από τη Σμύρνη.

Αλέξ. Δεσποτόπουλος, *Η Επανάσταση κατά το 1828*, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΒ', σ. 490.

Με βάση τα στοιχεία που παρατίθενται στα πιο πάνω παραθέματα και στο σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Για ποιους λόγους (ψυχολογικούς, οικονομικούς κ.ά.) οι Χίοι πρόσφυγες επιθυμούν να επιστρέψουν στην ιδιαίτερη πατρίδα τους;
- β) Πώς ενήργησαν κατά τη διάρκεια της Επανάστασης για την επίτευξη του σκοπού τους;
- γ) Ποια ήταν η έκβαση των ενεργειών αυτών και γιατί;

14.

ΠΗΓΗ 1

Αίσθημα μεταβατικότητας διακατέχει τους Χίους πρόσφυγες του 1822

Η καθημερινή ζωή [των Χίων προσφύγων στην Ερμούπολη] διαμορφώνεται ομαλά. Και αυτό γιατί στην Ερμούπολη υπάρχει δουλειά όχι μόνο για τους πρώτους πρόσφυγες, αλλά και για όσους ακολουθούν.

(...) Ωστόσο, αυτή η ασφάλεια που δημιουργεί η εργασία δε διακατέχει όλα τα κοινωνικά στρώματα. (...) Μπορούμε να επισημάνουμε δύο σοβαρές εκδηλώσεις ανησυχίας. Και οι δύο οφείλονται στα ηγετικά στελέχη του εμπορικού κόσμου. Η πρώτη σχετίζεται με την εκστρατεία ανακατάληψης της Χίου, το 1827-1828, η οποία και απέτυχε. Η δεύτερη συνδέεται με την προσπάθεια ίδρυσης συνοικισμού στη δεξιά πλευρά του λιμανιού του Πειραιά.

Και οι δύο προσπάθειες αποκαλύπτουν το βαθύτατο αίσθημα μεταβατικότητας που διακατείχε τους πρόσφυγες του 1822. «Ο καθείς κατοικεί και ζη εδώ», γράφει ένας Χιώτης της διασποράς που επισκέπτεται το 1833 την Ερμούπολη, «δια να κατοικήση και ζήση αλλού, ως να είχε τη βεβαιότητα, ότι θέλει ζήσει

πολύν καιρόν ή ότι θέλει ευτυχήσει κατά τας ελπίδας του εις την γην της επαγγελίας» (Εφημερίδα Αθηνά, Ναύπλιο, 8 Απριλίου 1833).

Αγγελική Φενερλή, Ερμούπολη, η προσφυγοπούλη του 1822, ό.π., σ. 194.

ΠΗΓΗ 2

Κρήτες πρόσφυγες στα νησιά του Αιγαίου

Πολλοί Κρήτες πρόσφυγες διεσώθησαν εις την Ελλάδα ιδίως μετά την αποτυχίαν τής κατά τα μέσα του 1823 διοργανωθείσης εις την Κρήτην εκστρατείας, την οποίαν ενίσχυσαν χρηματικώς τινές των εν Πελοποννήσω Κρητών. Εις την νήσον Κάσον, από των αρχών της επαναστάσεως μέχρι της καταστροφής της νήσου υπό του αιγυπτιακού στόλου, είχαν καταφύγει δύο χιλιάδες περίπου Κρήτες (...). Άλλοι αναφέρονται εν Τήνω (...). Επίσης πολλοί οπλοφόροι Κρήτες πρόσφυγες επέφεραν την αναρχίαν εις τινας νήσους του Αιγαίου, ιδίως εις την Νάξον, Πάρον, Σίφον, Μήλον και Ίον. Αι νήσοι του Αιγαίου απετέλουν λοιπόν δια τους Κρήτας είτε άσυλον είτε γέφυραν, δια της οποίας έφευγον εκ της Κρήτης ή επέστρεφον εις αυτήν.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 58.

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο σχετικά με τους Κρήτες και τους Χίους πρόσφυγες κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα, να συγκρίνετε τις δύο ομάδες προσφύγων,

α) ως προς τη νοοτροπία,

β) ως προς τον τρόπο με τον οποίο εντάχθηκαν στις κοινωνίες των τόπων εγκατάστασής τους.

15.

ΠΗΓΗ 1

Ο αντίκτυπος από την καταστροφή των Ψαρών στα νησιά του Αιγαίου

Α'. Απόσπασμα επιστολής των προκρίτων της Τήνου προς την Ύδρα.

«Το απευκταίον συμβάν των Ψαρών μάς κατήντησεν εις τον μεγαλύτερον βαθμόν αθυμίας. (...) Οι κάτοικοι, κύριοι, τόσον της νήσου μας όσον και των άλλων πλησίον νήσων είναι απηλπισμένοι και οι περισσότεροι απεφάσισαν ήδη να επιστρέψωσιν εις την διάκρισιν και συμπάθειαν του τυράννου. Μόνη η παρουσία των ελληνικών πλοίων δύναται να δώση αναψυχήν και θάρρος εις τον απελπισμένον κόσμον (...)».

Β'. Απόσπασμα επιστολής των προκρίτων της Σαλαμίνας προς την Ύδρα.

«Μία είδησις θανατηφόρος εθανάτωσεν εδώ όλου του κόσμου ταις ψυχαίς ρίχνοντάς μας εις μίαν μεγαλωπάτην απελπισίαν. Τούτη είναι η μαύρη είδησις του χαϊμού των Ψαρών. Ο κόσμος εκρέμετο και κρέμεται ακόμη από την ελπίδα της θαλασσινης δύναμης. Τώρα, αλλοίμονον. Έχασε και αυτήν την ελπίδα (...)».

Διονύσιος Κόκκινος, ό.π., τόμ. 4, σ. 273.

ΠΗΓΗ 2

Η Μονεμβασία, καλουμένη κοινώς Μονεμβάσια, είναι από τας πλέον ενδιαφερούσας τοποθεσίας τη Πελοποννήσου. (...) Η χερσόνησος έχει ήδη μορφή νησίδος, διότι από μακρού χρόνου έχει αποκοπή της ξηράς και συνδέεται μετ' αυτής δια γεφύρας. Η περιοχή είναι αλίμενος και άνυδρος, λόγω δε του επί κατακορύφου βράχου οχυρωτάτου φρουρίου της ωνομάσθη υπό των παλαιότερων «Γιβραλτάρ της Ανατολής».

Η εικών είναι γερμανικής εκδόσεως, του 1834, και φέρει την επιγραφήν «Η είσοδος εις τον λιμένα της Monembraσι». Η χάραξις οφείλεται εις τον Α. Winkler, ο δε πίναξ εις τον Ρ. Baccouel. (Εκ της συλλογής Λάμπρου Ευταξία).

Σπ. Μαρκεζίνης, ό.π., τόμ. 1, σ. 251.

ΠΗΓΗ 3

Οι Ψαριανοί ενσωματώνονται στους ελεύθερους Έλληνες

Η εκ μέρους της κυβερνήσεως καταβληθείσα φροντίς δια την περίθαλψιν των Ψαριανών, αν και ούτοι παρεπονούντο δια την επιδεικνυομένην ολιγωρίαν αυτής, είναι δηλωτική της αισθήσεως, την οποίαν προεκάλεσεν εις το ελευθερωμένον κράτος η καταστροφή της ενδόξου νήσου.

(...) Παρά την επελθούσαν ταραχήν εις τα ελληνικά πράγματα οι Ψαριανοί πρόσφυγες ενσωματούνται εις τους ελευθέρους Έλληνας και αποβαίνουν μετά την καταστροφήν της πατρίδος των οι τολμηρότεροι εκτελεσταί των πυρπολήσεων. Διακρίνονται δε δια την εθελουσίαν και την αφιλοκέρδειαν, μεθ' ης αφοσιώνονται εις την κοινήν υπόθεσιν.

(...) Σχηματίζουν επιτροπήν εις την θέσιν της περιφήμου βουλής των Ψαρών, οι δε πληρεξούσιοι και παραστάται των δι' αναφοράς ζητούν: (...) να δοθή διαταγή να εκπλεύσουν οι ναύται των μετά των λοιπών μοιρών της Ύδρας και των Σπετσών, δια να μη μένουν αργοί, και (...) να δοθή πόρος ζωής εις τους επιζήσαντας συμπατριώτας των, έως ότου επιστρέψουν εις την πατρίδα των.

(...) Ούτως η κυβέρνησις ώρισε τον αριθμόν των μετεχόντων εις τον ελληνικόν στόλον Ψαριανών πλοίων εις 15. Η συμμετοχή αύτη ήτο εκ των σπουδαιοτέρων ζητημάτων δια τους Ψαριανούς, εις τους οποίους μόνος πόρος ζωής απέμειναν τα καράβια των.

(...) Η παραμονή των Ψαριανών προσφύγων εις τας Σπέτσας δεν διήρκεσεν πολύ (...). Κατόπιν τούτου έστρεψαν τα βλέμματά των προς την Μονεμβασίαν, όπου, ως εις ασφαλές μέρος, εζήτησαν ν' αφήσουν τας οικογενείας των.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 64-67.

Με βάση τα στοιχεία των παραπάνω παραθεμάτων και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο να επισημάνετε και να σχολιάσετε τα εξής:

- α) Πώς επέδρασε στο ηθικό των άλλων νησιωτών η καταστροφή των Ψαρών;
- β) Γιατί η επαναστατική κυβέρνηση έδωσε στους διασωθέντες Ψαριανούς τόπο μόνιμης εγκατάστασης και πώς μερίμνησε γι' αυτούς;

16.

ΠΗΓΗ

Οι Ψαριανοί στη Μονεμβασιά

[Οι Ψαριανοί] έλαβον το φρούριον της Μονεμβασίας δια προσωρινήν κατοικίαν. Εις αυτό λοιπόν μετέφερον τας οικογενείας των και την 18 Ιουλίου 1824 ανεχώρησαν προς αναζήτησιν του τουρκικού στόλου με τα ορισθέντα [από την κυβέρνηση] 15 πλοία των, εις τα οποία βεβαίως δεν ήτο δυνατόν να επιβιβασθούν όλοι οι Ψαριανοί. Ούτω προέκυψεν ανεργία μεταξύ αυτών εν Μονεμβασία. (...) Ως προς το ζήτημα της εξαγοράς των αιχμαλώτων Ψαριανών, η εν Μονεμβασία διαμένουσα επιτροπή των κατήρτισε κατά διαταγήν της κυβερνήσεως ονομαστικόν κατάλογον των αιχμαλωτισθεισών γυναικών και παιδων, προς απολύτρωσιν των οποίων η κυβέρνησις διέθεσε δέκα χιλιάδας γρόσια, ποσόν πενιχρότατον, διότι έκαστον άτομον εξηγοράζετο δια χιλίων μέχρι δέκα χιλιάδων γροσίων. (...) Ήτο λοιπόν επόμενον οι Ψαριανοί να θεωρούν τα μέτρα ταύτα της κυβερνήσεως ανεπαρκή και μικρά έναντι των υπηρεσιών, τας οποίας προσέφερον εις το έθνος, και της υπό των ιδίων γενομένης περιθάψεως εν τη νήσω των πλήθους προσφύγων. Η εν Μονεμβασία μεγάλη ένδειά των, αι κακουχία και αι άλλα παντοειδείς στερήσεις προεκάλεσαν θανατηφόρον επιδημίαν μεταξύ των εναπομεινάντων προσφύγων.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 66.

Με βάση την αφήγηση του σχολικού εγχειριδίου και του πιο πάνω παραθέματος,

- α) να επισημάνετε τους λόγους για τους οποίους οι Ψαριανοί δεν έμειναν στον τόπο που τους είχε παραχωρηθεί,

β) να συγκρίνετε την περίπτωση αυτή με τις αντίστοιχες των Χίων και των Σουλιωτών προσφύγων.

17.

ΠΗΓΗ

Οι Ψαριανοί στην Αίγινα

Εν αντιθέσει προς τους Χίους, οι Ψαριανοί επιζητούν διαρκώς τον κατάλληλον εν Ελλάδι τόπον δια την συγκέντρωσιν των διασκορπισμένων οικογενειών των και δια την δια του τρόπου τούτου ενιαίαν συγκρότησιν των δυνάμεών των. (...) Μετά την υπό των Σπετσιωτών απόρριψιν της επιθυμίας των περί εγκαταστάσεώς των εις την θέσιν Ζαγηρεία και την αποσύνθεσιν του (...) συνοικισμού των εν Μονεμβασία, τα βλέμματα των διεσκορπισμένων Ψαριανών στρέφονται με θαυμαστήν οξυδέρκειαν προς τον Πειραιά, τον από αιώνων ήδη νεκρόν λιμένα. (...) Η Επιτροπή των Ψαριανών μεταφέρει την έδραν της εκ της Μονεμβασίας εις την Αίγιναν δια την ταχύτεραν και όσον δυνατόν εκ του εγγύς επίλυσιν του ζητήματος του εν Πειραιεί συνοικισμού των [που όμως ματαιώθηκε από τις αντιδράσεις των Αθηναίων].

.....
Η Επιτροπή [των Ψαριανών] επέδειξεν εξαιρετικήν ζωτικότητα και δραστηριότητα τόσο εις τα τοπικά ζητήματα της νήσου Αιγίνης, όσον και εις τα γενικώτερα του έθνους. Οι Ψαριανοί διαρκώς προσερχόμενοι εις την Αίγιναν μετά την καταστροφήν της πατρίδος των (...) είχαν προβεί εις την ειρηνικήν κατάκτησιν της νήσου, η οποία τους προσείλκυσε προφανώς δια την τότε προνομιούχον θέσιν της εν τη επαναστατημένη Ελλάδι.

Τα ήθη και έθιμα μεταφυτεύονται εις την νέαν πατρίδα των Ψαριανών και διαφυλάττονται χάρις εις τον μεταξύ αυτών στενόν σύνδεσμον και την ισχυράν δύναμιν των παραδόσεων. Το κοινοτικόν των σύστημα εξακολουθεί υφιστάμενον μέχρι του 1849 (...). Η συσσωμάτωσις αύτη των Ψαριανών εν Αιγίνη κατέστησεν αυτούς τοσούτον ισχυρούς, ώστε το 1825 επαύθη υπό της κυβερνήσεως ο έπαρχος της νήσου, την οποίαν διώκει εις το εξής η Επιτροπή των Ψαριανών (...). Ούτω τρόπον τινά ανεγνωρίζετο επισήμως η εν Αιγίνη κυριαρχία των Ψαριανών, διότι μόνον εις τας τρεις ναυτικές νήσους, Ύδραν, Σπέτσας και Ψαρά, δεν διωρίζοντο αντιπρόσωποι της κυβερνήσεως.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 80-81 και 85-87.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται στο σχολικό εγχειρίδιο και το πιο πάνω παράθεμα, να ερμηνεύσετε τη φράση:

«Στη Γ' Έθνοσυνέλευση, οι Ψαριανοί ζήτησαν με καθυστέρηση να καθορισθεί τόπος προσφυγικού συνοικισμού τους» (σ. 123).

18.

ΠΗΓΗ 1

Η Σύρος

Οι Φράγκοι κατακτηταί [της Σύρου] ανήγειραν επί υψηλού λόφου, απέχοντος εκ του λιμένος περί το εν και ήμισυ χλμ., την σημερινήν Άνω Σύρον, ην ωχύρωσαν δια τάφρου και οχυρού τείχους. Οι επιχώριοι όμως, όντες ασυγκρίτως πολυπληθέστεροι των επηλύδων, συνετέλεσαν ώστε να επικρατήσει η ελληνική γλώσσα. Διεδόθη όμως έκτοτε το ρωμαιοκαθολικόν δόγμα, όπερ διατηρείται και σήμερα εν εις την Άνω Σύρον και τους περί αυτήν αγροτικούς συνοικισμούς, προσηλυτισθέντων εις τούτο των κατοίκων κατά την μακράν περίοδον της φραγκοκρατίας. (...) Κατά τας παραμονάς της εκρήξεως της επαναστάσεως του 1821 και της ιδρύσεως της Ερμουπόλεως οι κάτοικοι της Σύρου ήσαν πεντακισχίλιοι, πρεσβεύοντες, εκτός ολίγων, το δυτικόν δόγμα.

.....
Η νήσος, παρέχουσα μετά της Άνδρου εις τον τουρκικόν στόλον μίαν γαλέραν, διωκείτο υπό μπέη, εδρεύοντος εν Άνδρω. Παρεχωρήθησαν δ' εις αυτήν υπό των Τούρκων εξαιρετικά προνόμια, της νήσου μη υπαχθείσης υπό τον καπουδάν πασάν, ως αι πλείσται των άλλων Κυκλάδων, αλλ' εις ιδίους εν Κωνσταντινουπόλει Τούρκους μεγιστάνας, τούθ' όπερ απετέλει σημαντικόν αυτής όφελος, καθόσον η διοίκησις ήτο ηπιωτέρα εν αυτή, οι φόροι ελαφρότεροι και αι αυθαιρεσίαι πολύ ολιγώτεραι.

Λήμμα στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια.

ΠΗΓΗ 2

Η Σύρος, σταυροδρόμι θαλάσσιων δρόμων

Σε ζηλευτή θέση, πάνω στο σταυροδρόμι των θαλάσσιων δρόμων που συνδέουν την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, τη Θεσσαλονίκη ή τη Μαύρη Θάλασσα με τα μεγάλα λιμάνια της δυτικής Μεσογείου, στο περιθώριο των συγκρούσεων του μεγάλου πολέμου, καθώς, επειδή οι κάτοικοι της άνω Σύρου ήταν καθολικοί, το νησί τελούσε υπό γαλλική προστασία κατά τη διάρκεια έναρξης του Αγώνα, η πόλη του Ερμή θα γίνει, μέσα σε λίγα χρόνια, το σημαντικότερο κέντρο του εμπορίου του Αρχιπελάγους.

Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1986, σ. 84.

ΠΗΓΗ 3

1822: φθάνουν στη Σύρο οι πρώτοι πρόσφυγες

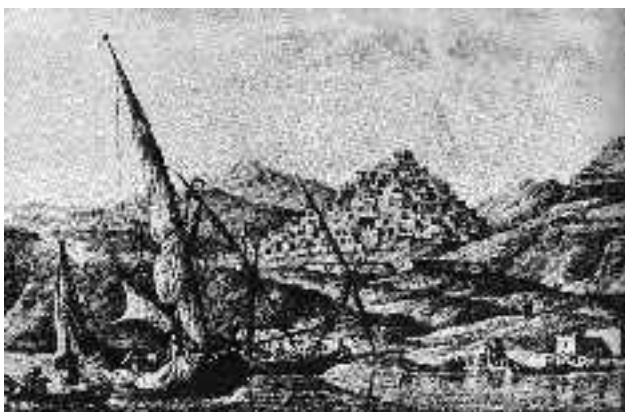
Όταν το 1822 έφτασαν στη Σύρο οι πρώτοι πρόσφυγες, το μοναδικό στεγασμένο κατάλυμα που τους περίμενε ήταν ένας μικρός οικίσκος στη βορειοανατολική μεριά του λιμανιού, το Υγειονομείο. Από κει και πέρα είχαν να κάνουν με μια αβαθή θαλάσσια περιοχή, διακοπτόμενη από βραχώδες ή αμμώδες έδαφος (...). Οι γύρω λοφίσκοι καθώς και η πόλη της Σύρου ανήκαν στους ντόπιους, οι οποίοι δεν ήταν διατεθειμένοι, στην αρχή τουλάχιστον, να προβούν σε οποιαδήποτε εδαφική παραχώρηση ακόμη και με όρους αγοράς ή υπενοικίασης. (...) Η μοναδική διέξοδος σ' εκείνες τις δύσκολες στιγμές ήταν η εγκατάσταση προχείρων

καταυλισμών πάνω στην αβαθή ζώνη του κόλπου, το σημερινό λιμάνι, που ως παράλιο από την εποχή ήδη της Τουρκοκρατίας ανήκε στο Δημόσιο.

Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα άρχισαν την επιχωμάτωση αβαθούς παράλιας περιοχής. (...) Καθένας, ατομικά ή με έξοδά του (...), επιχωμάτωνε το υδάτινο οικόπεδό του. Με αυτά τα έργα καλύφθηκε και απετέλεσε στέρεο έδαφος μια έκταση 23.080 τετραγωνικών πήχων, πάνω στην οποία κατασκευάστηκαν οι πρώτες ξύλινες εγκαταστάσεις των προσφύγων.

Αγγελική Φενερλή, Ερμούπολη, ό.π., σσ. 190-191.

ΠΗΓΗ 4

Η διοικητική αυτονομία της Σύρου συνετέλεσε στη δημιουργία ζωηρής εμπορικής κινήσεως με αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη του νησιού. Επάνω: η Σύρος (Αθήναι, Ιδιωτική συλλογή Ιωάννου Κ. Μπασιά).

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΑ', σ. 220.

ΠΗΓΗ 5

Άποψη της Ερμούπολης το 19^ο αιώνα

Εικόνα του σχολικού εγχειριδίου, σ. 124.

Με αφορμή τη φράση «η Ερμούπολη αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα ίδρυσης και εξέλιξης ενός αυτοτελούς και ακμαίου συνοικισμού (...) ο οποίος βασίστηκε στην πρωτοβουλία των οικιστών του» (σ. 123 του σχολ. εγχειριδίου) και σύμφωνα με τα πιο πάνω παραθέματα, να αναφερθείτε στους λόγους για τους οποίους οι νησιώτες πρόσφυγες επέλεξαν τη Σύρο ως τόπο μόνιμης εγκατάστασης.

19.

ΠΗΓΗ 1

Προέλευση των οικιστών της Ερμούπολης

Κατά την παράδοσιν (...), οι πρώτοι φυγάδες εις την άλλοτε έρημον ταύτην ακτήν της Σύρου ήσαν οι Κυδωνιείς. Ηκολούθησαν οι Χίοι (...), Σμυρναίοι, Κρήτες, Θεσσαλοί, Μακεδόνες και άλλοι. Ενταύθα κατέφυγε και μέγα πλήθος προσφύγων εκ της Τήνου, ιδίως μετά την πανώλη, ως και εξ άλλων γειτονικών νήσων.

Οι ευρόντες άσυλον εις την Σύρον συγκατελέγοντο μεταξύ των πτωχοτέρων, διότι οι πλούσιοι συνήθως κατέφευγον εις τας Ιονίους νήσους και εις την Ευρώπην. Μετ' ολίγον όμως, ότε κατενοήθη η σπουδαιότης του λιμένος της νήσου δια την διεξαγωγήν του εμπορίου της Ανατολής, ήρχισαν να προσφεύγουν και πλούσιοι ομογενείς.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 68.

ΠΗΓΗ 2

Απόσπασμα αναφοράς του Γρ. Σάλλα προς τη βουλή σχετικά με τις μετοικήσεις των νησιωτών, 11 Ιουνίου 1822

Οι μεν πλούσιοι είναι έτοιμοι, όταν ιδώσιν καμμίαν επερχομένην στενοχωρίαν, να καταφύγωσι προς ασφάλειάν των άλλοι εις την Ευρώπην, άλλοι εις την Επτάνησον και άλλοι εις την πλησιεστέραν αυτών νήσον Σύρον (...) οι δε ιδιώται ευρίσκονται εις αμηχανίαν μην έχοντες πού να καταφύγωσιν.

Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμ. 1, πηγή το βιβλίό του Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 68-69, σημ. 6.

ΠΗΓΗ 3

«Κάθε λαός στρέφεται εκεί όπου τον καλούν όμοιες συνθήκες»

Κάθε λαός προς εκείνην την γεωγραφικήν κατεύθυνσιν στρέφεται δια να επεκταθή, εις την οποίαν τον καλούν όμοιοι συνθήκαι προς τας της πατρίδος του, εκ της οποίας ορμάται. Και κάθε λαός έξω των ορίων της πατρίδος του αναζητεί να εύρη τα φυσικά της πατρίδος του πλεονεκτήματα.

Ι. Βογιατζίδης, Μακεδονικόν Ημερολόγιον, τόμ. 13, 1937, πηγή το βιβλίό του Απ. Βακαλόπουλου, ό.π., σσ. 68-69.

ΠΗΓΗ 4

Οι κάτοικοι της Άνω Σύρου και οι Ερμουπολίτες

Οι εντόπιοι γενικώς εφέροντο προσηνώς προς τους πρόσφυγας και ετήρουν μάλλον επιφυλακτικήν στάσιν απέναντι αυτών, διότι ενόμιζον, ότι ούτως απέφευγον την σύγκρουσιν είτε προς την ελληνικήν είτε προς την τουρκικήν κυβέρνησιν. Παρά ταύτα όμως (...), ανησύχουν εκ της διαρκούς προσελεύσεως και συσσωρεύσεως των προσφύγων εις την παραλίαν της νήσου. (...) Η αμφίρροπος όμως στάσις των καθολικών κατά τας αρχάς της ελληνικής επαναστάσεως, ως και αι δια κτηματικούς λόγους κυρίως εγεργείσαι εν Σύρω έριδες μεταξύ εντοπίων και προσφύγων, ανέξεσαν και εσυνειδητοποίησαν την από αιώνων υπολανθάνουσαν θρησκευτικήν διαίρεσιν των κατοίκων.

Πραγματικώς οι πρόσφυγες ελθόντες εγκατεστάθησαν εις γαίας καλλιεργημένας και ακαλλιεργήτους, αι οποίαι ήσαν και αι περισσότεραι, ανηκούσας εις τους εντοπίους. (...) Το ότι εσημειώθησαν επεισόδια μεταξύ γηγενών και προσφύγων δια κτηματικούς λόγους δεν είναι δόλου άξιον απορίας, διότι ήδη τοιαύτα είδομεν μεταξύ Σουλιωτών και εντοπίων Δυτ. Στερεάς Ελλάδος ως προς το Ζαπάντι, και μάλιστα δια γαίας άλλοτε τουρκικάς και όχι των εντοπίων.

.....
Τας εν Σύρω έριδας υπεξέκαιον οι ιερείς αμφοτέρων των δογμάτων κηρύττοντες την μη ανοχήν και γινόμενοι ούτω η πέτρα του σκανδάλου. (...) Οι καθολικοί εν μέσω του πλήθους των προσφύγων απετέλουσαν θρησκευτικήν τινα ούτως ειπείν μειονότητα, προς προστασίαν της οποίας εξηκολούθουν να αγρυπνούν οι Γάλλοι.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 69-72

Αφού λάβετε υπόψη την αφήγηση του βιβλίου σας και των πιο πάνω παραθεμάτων, να επισημάνετε και να αιτιολογήσετε,

- α) την προέλευση των προσφύγων που ίδρυσαν το συνοικισμό της Ερμούπολης,
- β) τις σχέσεις τους με τους γηγενείς κατοίκους τη Σύρου.

20. (ανακεφαλαιωτική)

ΠΗΓΗ 1

Το πρώτο πολίτευμα της Επιδαύρου, Α΄ Εθνοσυνέλευση 1822.

ΤΙΤΛΟΣ Α΄, ΤΜΗΜΑ Β΄, «Περί των Γενικών Δικαιωμάτων των κατοίκων της Επικρατείας της Ελλάδος»

... δ΄ Όσοι έξωθεν ελθόντες κατοικήσωσιν ή παροικήσωσιν εις την επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν όμοιοι με τους αυτόχθονας κατοίκους ενώπιον των νόμων.

... ε΄ Η Διοίκηση θέλει φροντίσει να εκδώση προσεχώς νόμον περί πολιτογραφήσεως των ξένων, όσοι έχουσι την επιθυμίαν να γίνωσιν Έλληνες.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου 1843-1909,
εκδ. «Εθνικού Κήρυκος», Αθήναι 1961, σσ. 10-14.

ΠΗΓΗ 2

Ο «Νόμος της Επιδαύρου», Β΄ Εθνοσυνέλευση 1823.

ΤΜΗΜΑ Β΄, ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄, «Περί των Πολιτικών Δικαιωμάτων των Ελλήνων»

... β΄ (...) Ομοίως Έλληνες εισίν, και των αυτών δικαιωμάτων απολαμβάνουσιν, όσοι έξωθεν ελθόντες, και την Ελληνικήν φωνήν πάτριον έχοντες, και εις Χριστόν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρρησιαζόμενοι εις τοπικήν Ελληνικής Επαρχίας Αρχήν, να εγκαταριθμηθώσι δι' αυτής εις τους πολίτας Έλληνας.

... **δ'** Όσοι έξωθεν ελθόντες κατοικήσωσιν, ή παροικήσωσιν εις την Επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν ίσοι με τους Έλληνας ενώπιον των νόμων.

... **ιβ'** Η Διοίκησης πολιτογραφεί αλλοεθνείς κατά τους ακόλουθους όρους:

α'. Να διατρίψωσι πέντε ολόκληρα έτη, και εις το διάστημα τούτο να μην αποδειχθώσι ποτέ εγκληματίαι, και να αποκτήσωσιν εντός του πενταετούς διαστήματος ακίνητα κτήματα εν τη Επικρατεία.

β'. Τα μεγάλα ανδραγαθήματα, και αι σημαντικά εκδουλεύσεις εις τας χρείας της πατρίδος, ενούμεναι με την χρηστότητα των ηθών, είναι δικαιώματα ικανά εις πολιτογράφησιν.

... **ιγ'** Ο πολιτογραφούμενος απολαμβάνει αμέσως τα δικαιώματα, (...) το δε δικαίωμα του παραστάτου, μετά δέκα έτη της πολιτογραφήσεως.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σσ. 15-19.

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και αφού μελετήσετε τα παραπάνω αποσπάσματα των δύο πρώτων Συνταγμάτων του Αγώνα, να επισημάνετε:

- α) Ποιες προϋποθέσεις ορίζονται για την πολιτογράφηση των προσφύγων κατά τη διάρκεια του Αγώνα;
- β) Βάσει των προϋποθέσεων αυτών, οι πρόσφυγες ποιων περιοχών διεκδίκησαν το δικαίωμα εκπροσώπησης στη Γ' Εθνοσυνέλευση και ποιοι τελικά το πέτυχαν;

21. (ανακεφαλαιωτική)

ΠΗΓΗ

Το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος», Γ' Εθνοσυνέλευση, 1827.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ' «Δημόσιον Δίκαιον των Ελλήνων»

6. Έλληνες είναι,

α) Όσοι αυτόχθονες της Ελληνικής Επικρατείας, πιστεύουσιν εις Χριστόν.

β) Όσοι από τους υπό τον Οθωμανικόν ζυγόν, πιστεύοντες εις Χριστόν, ήλθαν και θα έλθωσιν εις τη Ελληνικήν Επικράτειαν, δια να συναγωνισθώσιν ή να κατοικήσωσιν εις αυτήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ', «Περί Πολιτογραφήσεως»

30. Η Κυβέρνησις πολιτογραφεί τους ξένους, όσοι από τοπικήν Αρχήν της Ελληνικής Επικρατείας, φέρωσιν αποδείξεις αποχρώσας:

α) Ότι διέτριψαν εντός της Ελληνικής Επικρατείας τρία ολόκληρα έτη.

β) Ότι εις το διάστημα τούτο δεν υπέπεσαν εις εγκληματικήν καταδίκην.

γ) Ότι απέκτησαν εις την Επικράτειαν ακίνητα κτήματα, τ' ολιγώτερον εκατόν ταλλήρων.

31. Τα μεγάλα ανδραγαθήματα και αι αποδεδειγμέναι σημαντικά εκδουλεύσεις εις τας χρείας της Πατρίδος, είναι καθ' εαυτά ικανά δικαιώματα εις πολιτογράφησιν.

32. Η Κυβέρνησις έχει το δικαίωμα να πολιτογραφή και εκείνους τους ξένους, όσοι συστήσωσιν εις τη Ελλάδα σημαντικά καταστήματα, συντείνοντα εις την πρόοδον των τεχνών, του εμπορίου, των επιστημών, και της βιομηχανίας. Ημπορεί δε να συντέμη τον εις πολιτογράφησιν απαιτούμενον καιρόν, όχι όμως να τον καταντά ολιγώτερον ενός έτους.

33. Όστις ξένος υπηρέτησεν, ή υπηρετήσει πολεμικώς δύο έτη την Ελλάδα, έχων τας αναγκαίας τής υπηρεσίας του αποδείξεις, είναι δι' αυτό τούτο Έλλην.

34. Ο πολιτογραφημένος απολαμβάνει αμέσως όλα τα δικαιώματα του πολίτου. Το δικαίωμα της πληρεξουσιότητας και αντιπροσωπείας θα κανονισθή εις τον περί εκλογής νόμον.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σσ. 20-25.

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και αφού λάβετε υπόψη τα παραπάνω αποσπάσματα του Συντάγματος της Τροιζήνας που αναφέρονται στους ετερόχθονες, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Με ποιο τρόπο ρυθμίστηκε τελικά το θέμα των ετεροχθόνων από τη Γ' Εθνοσυνέλευση;
- β) Υλοποιήθηκαν, ή όχι, οι αποφάσεις αυτές και για ποιους λόγους;

22.

ΠΗΓΗ

Το ψήφισμα της 5^{ης} Μαΐου 1827

Την 1 Μαΐου 1827, καθ' ην δηλαδή ημέραν ανεγνώσθη η αναφορά των ελευθέρων Σμυρναίων, υπεβλήθη εις την Συνέλευσιν και πρότασις, κατά την οποίαν ώφειλεν αύτη να εκδώση διακήρυξιν προσκαλούσαν τους Κυδωνιείς και όλους τους άλλους Έλληνας [να ιδρύσουν πόλεις]. Η πρότασις έγινε δεκτή. Ούτω βλέπομεν, ότι η Συνέλευσις βαθμηδόν καθωδηγείτο εις την ευρυτέραν αντίληψιν του προσφυγικού ζητήματος και εγενίκευε τας επί μέρους περί των προσφύγων αποφάσεις (...). Η διακήρυξις της Συνελεύσεως εδημοσιεύθη την 5 Μαΐου και ήτο έτι γενικωτέρα ή όσον προετάθη. (...) Εις τους (...) αναφερομένους δύο σκοπούς, οι οποίοι επιδιώκοντο δια των ψηφισμάτων τούτων, δηλαδή ο της πυκνώσεως του πληθυσμού της Ελλάδος και ο της ανεγέρσεως των καταστραφεισών πόλεων και χωρίων, πρέπει να προστεθή και ο εξ ίσου σημαντικός, ο της εισροής νέων κεφαλαίων δια την ευόδωσιν του αγώνος (...). Επίσης η κυβέρνησις ήθελεν ίσως δια του τρόπου τούτου ν' ανακόψη το ρεύμα των απογοητευμένων προσφύγων προς τας πατρίδας των, ως παρατηρήθη τούτο με τους Κυδωνιείς, την επιστροφήν των οποίων διηκόλυνον αυτοί ούτοι οι Τούρκοι δια πρακτόρων.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 95-96.

Σύμφωνα με τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και τα στοιχεία του πιο πάνω παραθέματος, να αιτιολογήσετε το ψήφισμα της 5^{ης} Μαΐου 1827, με

το οποίο καλούνται όλοι οι ορθόδοξοι «όσων αι πόλεις κατεστράφησαν, να προσέλθουν εις την Βουλήν να ζητήσουν τόπον και να εγείρουν νέας πόλεις» (σ. 125).

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. Να αναφέρετε τα αίτια που ωθούν τους Έλληνες από διάφορες περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας να έρθουν ως πρόσφυγες στην ελευθερωμένη Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Αγώνα.
2. α) Γιατί οι ιστορικές πηγές είναι πολύ περιορισμένες για το θέμα των προσφυγικών μετακινήσεων κατά το 19^ο αιώνα;
β) Ποια είναι η σημασία των μετακινήσεων αυτών για την ιστορία της Ελλάδας;
3. Για ποιους λόγους εξαναγκάστηκαν να εκπατρισθούν, κατά την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης,
α) οι κάτοικοι των παραλίων της Μικράς Ασίας,
β) οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης;
4. Να αναφερθείτε στους λόγους για τους οποίους οι διάφορες προσφυγικές ομάδες επιδίωξαν την εκπροσώπησή τους στη Γ' Εθνοσυνέλευση (1826-1827).
5. Να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:
α) Πότε, κατά τη διάρκεια του Αγώνα, εμφανίζεται το προσφυγικό ρεύμα από τις βόρειες ελληνικές επαρχίες;
β) Ποιοι λόγοι το προκάλεσαν;
6. Να περιγράψετε σε πέντε ως έξη γραμμές την κατάσταση που δημιουργήθηκε στις Βόρειες Σποράδες και το Μεσολόγγι μετά την άφιξη των προσφύγων.
7. Να επισημάνετε τους λόγους για τους οποίους «οι πρόσφυγες από τον Όλυμπο και οι Κρήτες της Κάσου, απέβησαν κυρίαρχοι των νησιών του Αιγαίου, στα οποία κατέφυγαν» (σσ. 121 και 122 του σχολικού εγχειριδίου).

8. Να περιγράψετε σε τέσσερις ως πέντε γραμμές τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν στα Ψαρά με την εκεί μαζική μεταφορά των Χίων προσφύγων.
9. Να αναφερθείτε στον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν οι Ψαριανοί πρόσφυγες από τους κατοίκους των νησιών Τήνο, Πάρο, Άνδρο και Σπέτσες, όπου κατέφυγαν μετά την καταστροφή της πατρίδας τους (1824).
10. Να αιτιολογήσετε τη φράση (σ. 123 του σχολικού εγχειριδίου): «Στην Αίγινα, περισσότερο απ’ οπουδήποτε αλλού, (οι Ψαριανοί) βρήκαν το χώρο της μόνιμης εγκατάστασης που επιδίωκαν».
11. Να αιτιολογήσετε τη φράση (σ. 123 του σχολικού εγχειριδίου): «Ο προσφυγικός συνοικισμός της Ερμούπολης βασίστηκε στην πρωτοβουλία των οικιστών του, χωρίς κυβερνητική αρωγή».
12. Να αναφέρετε σε πέντε ως έξι γραμμές τον τρόπο με τον οποίο η πολιτική ηγεσία των Ελλήνων αντιμετώπισε το προσφυγικό ζήτημα κατά το διάστημα 1821 - 1826.

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Συνδυασμός ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής και σύντομης απάντησης

1. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Σε σχέση με τα αιτήματα των Σμυρναίων προσφύγων, κατά την Γ΄ Εθνοσυνέλευση αποφασίστηκε:
  - α) η πλήρης ικανοποίησή τους
  - β) η παραχώρηση χώρου εγκατάστασης
  - γ) το δικαίωμα εκπροσώπησής τους
  - δ) η ίδρυση Ταμείου για την ενίσχυσή τους
- B.** Να αιτιολογήσετε την απόφαση της Εθνοσυνέλευσης: .....
 .....
 .....
2. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Κατά την Γ΄ Εθνοσυνέλευση, οι διάφορες ομάδες προσφύγων, που επιδίωκαν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην ελεύθερη Ελλάδα, ζητούσαν:

- α) να δημιουργηθεί σχέδιο για την οικοδόμηση νέων πόλεων
- β) να τους χορηγηθούν δάνεια για την κατασκευή των σπιτιών τους
- γ) να τους παραχωρηθεί τόπος για τη δημιουργία συνοικισμών
- δ) να διαπραγματευθεί η επαναστατική κυβέρνηση με την οθωμανική αυτοκρατορία το θέμα των περιουσιών τους

B. Να αιτιολογήσετε την επιλογή σας: .....

.....

- 3.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Η παραχώρηση από το Βουλευτικό της περιοχής Ζαπάντι στους Σουλιώτες αποτελεί:

- α) την πρώτη επιτυχημένη διανομή εθνικών γαιών σε πρόσφυγες
- β) την πρώτη επιτυχημένη δημιουργία προσφυγικού συνοικισμού
- γ) την πρώτη ιδέα για αποκατάσταση προσφύγων στα χρόνια του Αγώνα
- δ) την πρώτη συνολική αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος

- 4. A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Από τους Χίους πρόσφυγες, όσοι δεν επέστρεψαν στο νησί τους, από το τέλος του 1822 και μετά, εργάστηκαν:

- α) για την αποκατάσταση των διαφόρων προσφυγικών ομάδων
- β) για την ανακατάληψη του νησιού τους
- γ) για την ανακατάληψη των νησιών του Αιγαίου
- δ) για τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Κόρινθο

B. Να αναφερθείτε στους λόγους που ώθησαν τους Χίους πρόσφυγες να δράσουν με τον τρόπο αυτό: .....

.....

- 5. A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Οι Ψαριανοί πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Αίγινα:

- α) έπεσαν θύματα θανατηφόρου επιδημίας
- β) ανέπτυξαν δραστηριότητα στα κοινά θέματα του νησιού
- γ) ανέπτυξαν δραστηριότητα για την ίδρυση ιδιαίτερου συνοικισμού
- δ) αντιμετωπίστηκαν εχθρικά από τους ντόπιους κατοίκους

B. Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας: .....

.....

- 6. A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Κατά τη διάρκεια του Αγώνα, η πολιτική ηγεσία αντιμετώπισε το προσφυγικό ζήτημα:

- α) με αποφάσεις που επέλυαν το πρόβλημα συνολικά
- β) με προσωρινά μέτρα
- γ) με οργανωμένο σχέδιο
- δ) με δημιουργία αυτοτελών προσφυγικών συνοικισμών

B. Ποιοι παράγοντες επηρέαζαν τις αποφάσεις των επαναστατικών κυβερνήσεων; .....

.....
.....

Εργασία για το σχολείο

Να συντάξετε ένα κείμενο 10 γραμμών, χρησιμοποιώντας τις παρακάτω φράσεις - κλειδιά: «προσφυγικό ζήτημα», «επαναστατημένη Ελλάδα», «εμπόλεμη κατάσταση», «γενικό σχέδιο εκρίζωσης του ελληνικού στοιχείου», «ανάγκη εξασφάλισης των βασικών όρων ζωής», «αδυναμία των τοπικών αρχών», «κυβερνητική μέριμνα», «χώρος μόνιμης εγκατάστασης».

Εργασία για το σχολείο

«Η ιδέα για αποκατάσταση προσφύγων στα χρόνια του Αγώνα έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα αξιοποίησης των εθνικών γαιών, που επρόκειτο να απασχολήσει αργότερα το νεοελληνικό κράτος» (σ. 121 του σχολικού εγχειριδίου).

Με αφετηρία τη φράση αυτή και σύμφωνα με τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το βιβλίο σας, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

1. Σε ποιες περιπτώσεις σχεδιάστηκε η παραχώρηση εθνικών γαιών σε πρόσφυγες;
2. Σε ποιες αντίστοιχα περιπτώσεις υλοποιήθηκαν οι σχετικές αποφάσεις;
3. Πώς αντιμετωπίστηκαν οι αποφάσεις αυτές από τους αυτόχθονες;

Εργασία για το σχολείο

Να συνθέσετε σε συνεχές κείμενο τις απαντήσεις σας στα πιο κάτω ερωτήματα:

1. Ποιες ομάδες προσφύγων κατέφυγαν μέχρι το 1824 στα Ψαρά;
2. Πώς τους αντιμετώπισαν οι Ψαριανοί;
3. Σε ποια νησιά κατέφυγαν ως πρόσφυγες οι Ψαριανοί μετά την καταστροφή του νησιού τους και σε ποια απ' αυτά ήταν ευπρόσδεκτοι;

Εργασία για το σπίτι

ΤΟΠΟΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	ΤΟΠΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ	ΤΟΠΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ	ΑΙΤΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΟΠΟΙΗΣΗΣ
Κυδωνίες			
Σμύρνη			
Εσωτερικό της Μικράς Ασίας			
Θεσσαλία			
Μακεδονία			
Ήπειρος και Άγραφα			
Όλυμπος			
Πρόσφυγες από το Σούλι			
Κρήτη και Κάσος			
Χίος			

Ψαρά			

- Με βάση τις γνώσεις σας για τις προσφυγικές μετακινήσεις και για τα πολεμικά γεγονότα κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα του 1821,
1. να συμπληρώσετε τον πιο πάνω πίνακα,
  2. να σημειώσετε στο χάρτη τους τόπους όπου εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες.

Εργασία για το σπίτι

ΠΗΓΗ 1

Κερδοσκοπία σε βάρος προσφύγων

Τη στιγμή που άρχιζαν οι συμφορές της Χίου μερικοί πανάθλιοι βρήκαν την ευκαιρία για φρικτή κερδοσκοπία. Ξεκινούσαν από τα Ψαρά με τα πλεούμενά τους κι' έφταναν στη Χίο για να σώσουν τους κατοίκους. Αλλά μόνο με χρυσάφι πρόσφεραν τη βοήθειά τους. Τους πρόσφυγες που βρέθηκαν στην ακτή με αδειανά χέρια δεν τους δέχονταν.

Mémoires historiques, τ. Α' του Γάλλου εθελοντή πλοιάρχου Philippe Jourdain, στο «Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21» του Κυρ. Σιμόπουλου, τόμ. 2, σ. 183, σημ. 93.

ΠΗΓΗ 2

Η κακομεταχείριση της προσφυγιάς

Η κακομεταχείριση της προσφυγιάς από τους αδελφούς Έλληνες είχε τραγικό απόηχο στην Κάσο, ύστερα από την καταστροφή. Όταν έφτασε στο αφανισμένο νησί υδροσπεταιώτικη μοίρα στις 22 Ιουνίου 1824, ο ναύαρχος Σαχτούρης κάλεσε τους κατοίκους που είχαν απομείνει να μπουν στα καράβια και να εγκατασταθούν στο Μωριά ή όπου αλλού. Αλλά οι Κασιώτες απάντησαν, όπως γράφει ο Σαχτούρης στο Ημερολόγιο Εκστρατείας, ότι προτιμούν να μείνουν στο νησί τους «για να μην πάθουν όσα έπαθαν οι Αίβαλιώτες, οι Χιώτες και οι Κρητικοί πρόσφυγες».

Κυριάκος Σιμόπουλος, ό.π.

ΠΗΓΗ 3

Ο αρχικός καταυλισμός της Ερμούπολης

Η προχειρότητα των κατασκευών [στον αρχικό καταυλισμό της Ερμούπολης], η έλλειψη νερού, η ρύπανση που προκαλούσαν τα ελεύθερα κατοικίδια ζώα, κότες, χοίροι, το πλήθος των ανθρώπων είτε επρόκειτο για διερχομένους είτε για τους μόνιμα στοιβαζομένους και εργαζομένους σε βυρσοδεψεία, αλογόμυλους κ.λπ., αλλά και οι ανοιχτοί υπόνομοι, δημιουργούσαν το αίσθημα της ασφυξίας, συντηρούσαν την ιδέα της προσωρινότητας και, στο βάθος, την ελπίδα της επιστροφής.

(...) Ο αρχικός καταυλισμός σκαρφαλώνει σταδιακά προς τα γύρω υψώματα με την κατασκευή μικρών χωματοσκέπαστων ξύλινων ή πλίνθινων οικίσκων. Πρόκειται βέβαια για τα σπίτια των λαϊκών στρωμάτων, που σε πολλές περιπτώσεις οι διαστάσεις τους δεν ξεπερνούσαν το μέγεθος ενός σημερινού δωματίου.

(...) Ο συνωστισμός ήταν μεγάλος και ο κίνδυνος διάδοσης επιδημικών ασθενειών ενδεχόμενος ανά πάσα στιγμή.

Αγγελική Φενερλή, Ερμούπολη, η προσφυγούπολη του 1822, ό.π., σσ.192-193.

Με βάση τα πιο πάνω παραθέματα και τις πληροφορίες που αποκομίσατε από το σχολικό εγχειρίδιο, να περιγράψετε εικόνες από την καθημερινή ζωή των προσφύγων στην επαναστατημένη Ελλάδα και να τις σχολιάσετε σε σχέση με τις συνθήκες της εποχής.

Συμπληρωματικά Κείμενα

Συμπληρωματικό κείμενο 1

ΟΙ ΣΟΥΛΙΩΤΕΣ «ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΑΜΑ ΚΑΙ ΑΡΧΟΜΕΝΟΙ»

Εν καιρώ ειρήνης οι Σουλιώται επλήρωνον εις την Πύλην τον συνήθη των ραγιάδων φόρον (...). Ενταυτώ όμως εισέπραττον την αυτήν δεκάτην και το αυτό χαράτζι από των κατακτηθέντων υπ' αυτών χωρίων, ώστε ήσαν άρχοντες άμα και αρχόμενοι. Παρεκτός του φόρου, ον εισέπραττον παρά των κατακτηθέντων, επληρώνοντο και ιδίαν χρηματικήν εισφοράν υπό των γειτόνων αγάδων και πασάδων, ίνα μη λεηλατούσι τα κτήματα αυτών. Σπανίως [όμως] διετέλουν εν ειρήνη, μάλιστα αφ' ης η ηγεμονία της Ηπείρου περιήλθεν εις χείρας του Αλή Πασά. Όθεν ο βίος των Σουλιωτών ουδέποτε απέβη βιομηχανικός ή εμπορικός ή λόγιος, όπως ο βίος των άλλων ελληνικών κοινοτήτων. Το κύριον αυτών ενασχόλημα ήτο ο πόλεμος ή η προς πόλεμον παρασκευή. «Κανέννας καμμίαν τέχνην ή πραγματείαν δεν μεταχειρίζεται, λέγει ο Περραιβός περί αυτών, παρά όλη τους η γύμνασις παιδιόθεν είναι εις τα άρματα. Με αυτά τρώγουν, με αυτά κοιμούνται και μ' αυτά ξυπνούν». Ουδέ περί την γεωργίαν ησχολούντο, αλλ' ετρέφοντο, ως προείπομεν, δια της εργασίας τών 60 υποκειμένων χωρίων. Όθεν πάσα αύτη η συμπολιτεία ωμοίαζε πολύ προς το αρχαίον σπαρτιατικόν πολίτευμα.

Κ. Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. πέμπτος, μέρος δεύτερον, σσ. 145-146.

Συμπληρωματικό κείμενο 2

ΚΡΗΤΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

Κρήτες κατέφυγον εις το Άργος. Δια τούτους οι Παραστάται (πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι) της Κρήτης αναφέρονται εις το βουλευτικόν και παρακαλούν να δίδεται εις τους συμπατριώτας των σιτηρέσιον και να δοθή εντολή εις τους Αργείους να μη λαμβάνουν ενόικιον παρ' αυτών. Το βουλευτικόν την 7 Μαΐου 1824 εγκρίνει να γίνη η καταγραφή των χηρών, ορφανών και ασθενών, δια να φροντίση έπειτα περί αυτών. Ο κατάλογος ούτος δίδεται την 14 Μαΐου εις το βουλευτικόν, το οποίον στέλλει το υπ' αριθ. 840 προβούλευμα προς το εκτελεστικόν, δια να δίδεται καθ' ημέραν εις τους εν τω καταλόγω ο ανάλογος

άρτος. Το δε εκτελεστικόν δια του υπ' αριθ. 1453 προβουλεύματός του ειδοποιεί την 17 Μαΐου το βουλευτικόν, ότι εξωκονόμησε τροφάς δια 100 Κρήτας στρατιώτας και ζητεί πόρους δια την περίθαλψιν και άλλων.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 59.

Συμπληρωματικό κείμενο 3

Η ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Από τα νησιά του Αιγαίου, που δεν είχαν υπαχθή στη δικαιοδοσία του καπουδάν πασά, ξεχωριστή ακμή παρουσίασε η Χίος. Ήταν ο τελευταίος σταθμός των πλοίων που κατευθύνονταν προς την Κωνσταντινούπολι και τη Σμύρνη. Ο λόγος αυτός, καθώς και η ευφορία του εδάφους της, ο μεγάλος αριθμός των κατοίκων της, που τους διέκρινε φιλομάθεια και εμπορικό πνεύμα συνετέλεσαν στην καταπληκτική οικονομική και πνευματική άνοδό της. Χιώτες έμποροι εγκαθίστανται στην απέναντι Σμύρνη και στις χώρες της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης, στη Γαλλία, στην Ολλανδία κ.ά., ενώ από τα μέσα του 18^{ου} αι. 150 πλοία ευρωπαϊκά περνούν κάθε χρόνο από το λιμάνι της. Στο νησί ακμάζει η βιοτεχνία των μεταξωτών υφασμάτων και πραγματοποιούνται συνεχείς εισαγωγές μεταξιού από τη Θεσσαλία, την Πελοπόννησο, την Άνδρο, τη Σάμο. (...) Η Χίος γίνεται ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα του υπόδουλου Ελληνισμού (...).

Βασ. Σφυρόερας, *Επισκόπηση του Ελληνισμού κατά περιοχές*, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΑ', σ. 224.

Συμπληρωματικό κείμενο 4

ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΜΟΝΙΜΟΤΗΤΑ

Βασικό χαρακτηριστικό της νεοσύστατης πόλης ήταν η άναρχη ασφυκτική δόμηση, που αποτελούσε άλλωστε φυσικό επακόλουθο για την αξιοποίηση και του παραμικρότερου κομματιού γης. Δρόμοι δεν υπήρχαν εκτός εκείνους της αγοράς, η σημερινή οδός Πρωτοπαπαδάκη. Η διέλευση γινόταν μέσα από λαβυρινθώδεις στενωπούς που περνούσαν ανάμεσα στα οικήματα και στις σκάλες των ανωγίων. Σε περίπτωση μάλιστα απότομης βροχής, αυτά τα μονοπάτια της πόλης μετατρέπονταν σε απότομους χειμάρρους (...).

Τη θέση του σημερινού παραλιακού δρόμου κατελάμβαναν οι αποθήκες και κυρίως το ναυπηγείο, το καρνάγιο. Το λιμάνι, κατά κάποιο τρόπο, εισχωρούσε στην πόλη μέσω των αποθηκών, στις ξύλινες εξέδρες, των οποίων πλησίαζαν οι φορτηγίδες που φόρτωναν και ξεφόρτωναν στα μακρύτερα αγκυροβολημένα ιστιοφόρα τα υπό διαμετακόμιση προϊόντα. Αλλά και η ίδια η πόλη έμπαινε στη θάλασσα σαν μία συνέχεια των ξύλινων απολήξεων των αποθηκών της. Η θάλασσα ήταν σχεδόν ο μοναδικός δρόμος και για τις μεταφορές από το ένα μέρος της πόλης στο άλλο.

.....
Όσο τα χαμόσπιτα κατασκευάζονται τόσο αυξάνονται οι πρώτες ανάγκες (...) [από την] έλλειψη του νερού, όπου μέσα σ' ολόκληρη την πόλη δεν υπάρχουν παρά 4 - 5 πηγάδια, αλλά [και από την] έλλειψη του χώματος, του αναγκαίου υλικού για τις στέγες των σπιτιών, για την κατασκευή πλίνθων. Η έλλειψη του χώματος είχε και μια άλλη φοβερή συνέπεια, την αδυναμία ταφής των νεκρών.
.....

Από το 1833 με την άφιξη του Όθωνα και της Αντιβασιλείας επικαιροποιούνται και προωθούνται από τους εμπόρους κάποια αιτήματα που εκκρεμούσαν από την εποχή του Καποδίστρια. Τα πιο επείγοντα απ' αυτά ήταν τα ακόλουθα. Πρώτον: Να συσταθούν στην Ερμούπολη τράπεζα, χρηματιστήριο και εμπορικό επιμελητήριο. Δεύτερον: Να αναγνωριστεί η Ερμούπολη ως ελεύθερο λιμάνι. Τρίτον: Να ανοικοδομηθούν στο λιμάνι δημόσιες αποθήκες (αποθήκες διαμετακόμισης δηλαδή), λοιμοκαθαρητήριο και να κατασκευαστεί φάρος.

(...) Οι κινητοποιήσεις αυτές δεν αποσκοπούσαν παρά στην εξασφάλιση της άσκησης του εμπορίου από τους «αναγνωρισμένους» ήδη εμπόρους, αλλά και του τόπου όπου το εμπόριο είχε αναδειχθεί. Κατά τη λογική των εμπόρων, η Ερμούπολη δεν μπορούσε παρά να αποτελεί το κύριο εμπορικό λιμάνι της Χώρας, κι αυτό θα γινόταν ευρύτερα αποδεκτό μόνον αν διέθετε μόνιμες εγκαταστάσεις.

(...) Με αυτό το ανταγωνιστικό πνεύμα προς τον Πειραιά, από τον Ιανουάριο του 1834 ξεκινούν τα πρώτα έργα υποδομής (...). Πρόκειται για έργα επίλυσης άμεσων προβλημάτων, όπως ο Μόλος ο οποίος ήταν απαραίτητος για την προστασία του λιμανιού από τις τρικυμίες. Αλλά και για έργα εντυπωσιασμού, όπως ο πανύψηλος Φάρος (...).

Όλα αυτά τα κτίρια, με τις επιβλητικές τους διαστάσεις, που θα επιβάλλονταν προκλητικά με τη μεγαλοπρεπή παρουσία τους ενώ η πόλη εξακολουθεί να διατηρεί ακόμη την ταπεινή προσφυγική της μορφή, σηματοδοτούν, από την πλευρά των εμπόρων, ότι το κύριο λιμάνι της χώρας βρίσκεται εν ενεργεία στο κέντρο του Αιγαίου και ότι η ύπαρξή του αποτελεί ένα τετελεσμένο γεγονός.

(...) Τα ανεγειρόμενα και σχεδιαζόμενα έργα σταδιακά θα παρασύρουν στην προετοιμασία χάραξης σχεδίου πόλεως.

Η διαδικασία της εκπόνησης του σχεδίου πόλεως ξεκίνησε από τον Οκτώβριο του 1834, και πιο συστηματικά από το Γενάρη του 1835, με την αποτύπωση της υπάρχουσας πόλης από το λοχαγό του μηχανικού L. De Weber (...).

Πάνω στην αποτύπωση αυτή, το 1837, ο Βαυαρός νομομηχανικός Wilhelm von Weiler χάραξε τις νέες ρυμοτομικές γραμμές, σημείωσε τους κύριους δρόμους, τις πλατείες, τη θέση των δημοσίων κτιρίων (...).

Η «διαγραφή» του σχεδίου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται με την ορολογία της εποχής αντί της λέξης χάραξη, σβήνει κατά κυριολεξία την προσφυγόπολη του 1822.

Παρόλο που για την εφαρμογή του σχεδίου και τις επεκτάσεις του σε όλα τα σημεία της σημερινής πόλης απαιτήθηκαν εξήντα χρόνια, από το 1838 η Ερμούπολη της μεταβατικότητας βαδίζει το δρόμο της μονιμότητας με όλες τις

δυσάρεστες εκπλήξεις που συνεπάγονται οι κατεδαφίσεις, αλλά και τις προσδοκίες για μια πόλη συνδεδεμένη οδικά με το υπόλοιπο νησί, για μια πιο άνετη καθημερινότητα.

Αγγελική Φενερλή, Ερμούπολη, η προσφυγούπολη του 1822, ό.π., σσ. 192-196.

Συμπληρωματικό κείμενο 5

ΚΑΣΙΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Πρόσφυγες προήλθον και εκ της νήσου Κάσου μετά την καταστροφήν της υπό του αιγυπτιακού στόλου περί τα τέλη Μαΐου του 1824 (...).

Οι πρόσφυγες Κάσιοι στέλλουν αναφοράν προς το βουλευτικόν και ζητούν α) να τους δοθή τόπος προς συνοικισμόν, β) τα μέσα της ζωής και γ) την απελευθέρωσιν των αιχμαλωτισθεισών οικογενειών των, ο δε Παραστάτης των Αρβανιτόπουλος προτείνει να γίνη σύστασις εις τους Παρίους και Ναξίους να περιποιηθούν τους πρόσφυγας μέχρις ότου γίνη η κατά της Κρήτης εκστρατεία, εφ' όσον είναι δύσκολον κατά τας παρούσας στιγμάς να συνοικισθούν εις άλλο μέρος. Εκ του τελευταίου τούτου αιτήματος των Κασίων καταφαίνεται πόσον στεναί ήσαν αι σχέσεις αυτών προς του Κρήτας και πόσην εμπιστοσύνην έτρεφον προς αυτούς.

Κατά την 24 Ιουλίου 1824 το βουλευτικόν εν συνεδριάσει εγκρίνει να γίνη προβούλευμα προς το εκτελεστικόν, δια να διαταχθούν αι νήσοι Νάξος και Πάρος να περιποιώνται τους Κασίους και να επιταχθούν το μοναστήριον Εκατονταφυλιανή και άλλα μοναστήρια της Πάρου και Νάξου δια την εγκατάστασιν των προσφυγικών οικογενειών. Προσέτι να γραφή εις τους κατοίκους των δύο νήσων να μη λαμβάνουν ενοίκιον παρά των προσφύγων, εάν τυχόν κατοικήσουν εις τας πόλεις. Επίσης κατά την ιδίαν συνεδρίασιν γίνεται προβούλευμα προς το εκτελεστικόν, δια να διανεμηθούν δικαίως πεντακόσια κοιλιά σίτου υπό ωρισμένης επιτροπής εις τας πτωχάς οικογενείας των Κασίων. Το εκτελεστικόν απαντά δια του υπ' αριθ. 3543 εγγράφου του ότι έλαβε τα αναγκαία μέτρα.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 60-61.

Συμπληρωματικό κείμενο 6

ΘΕΣΣΑΛΟΙ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Οι κάτοικοι της Θεσσαλομαγνησίας υψώσαντες την σημαίαν της επαναστάσεως την 7 Μαΐου 1821 προήλασαν, κατόπιν επιτυχών συμπλοκών, προς τον Βόλον και το Βελεστίνον. Αλλ' ο εκ Λαρίσης εκκινήσας κατά των επαναστατών Μαχμούτ πασάς Δράμαλης κατέστειλε σχεδόν το κίνημα, διότι τέσσερα μόνον χωρία της Χερσονήσου δεν υπετάγησαν (...). Πολλοί εκ των κατοίκων διεσώθησαν εις το Τρίκερι, τας Βορείους Σποράδας, Σκίαθον, Σκύρον και Σκόπελον.

Εννέα ημέρας μετά την έναρξιν της επαναστάσεως εις την Θεσσαλομαγνησίαν οι κάτοικοι της Χαλκιδικής έλαβον τα όπλα κατά των Τούρκων. Και κατ' αρχάς μεν

έσχον επιτυχίας τινάς, κατόπιν όμως περιορίσθησαν άλλοι μεν εις τα χωρία Παρθενών και Συκιά της Σιθωνίας, οι δε περισσότεροι εις τας χερσονήσους της Κασσάνδρας και του Άθω. Ο γενικός αρχηγός Μακεδονίας και Θεσσαλίας Αβδούλ Αμπούτ πασάς εισεχώρησε και εις τας δύο ταύτας τελευταίας χερσονήσους, εις την πρώτην βιάϊως την 30 Οκτωβρίου, εις δε την δευτέραν εφ' όροις την 15 Δεκεμβρίου 1821, επωφελούμενος εκ της χαλαρώσεως της συνεκτικότητος του ελληνικού στρατοπέδου και της αραιώσεως αυτού ένεκα των διχονοιών των αρχηγών και εκ της επικρατούσης εν αυτώ δυσφορίας ένεκα της ελλείψεως τροφίμων. Πολλοί εκ των κατοίκων των δύο χερσονήσων κατέφυγον εις τας Βορείους Σποράδας. Εκ της χερσονήσου του Άθω έφυγον κατά τον Ρουκουεβίλλε περί τους 5.000 ή 6.000 γυναίκες, παιδιά και γέροντες, οι οποίοι εκ διαφόρων μερών της Μακεδονίας προερχόμενοι είχαν εύρει εκεί άσυλον. Μεταξύ των αναχωρησάντων ήσαν και τινες πνευματικοί πατέρες συναποκομίσαντες τα πολύτιμα ιερά σκεύη, τα άγια λείψανα και άλλα κειμήλια μοναστηρίων τινών και εκκλησιών. Αλλά και μετά την παράδοσιν της χερσονήσου κατέφυγον τινες εις την ελευθέραν Ελλάδα.

(...) Την 19 Φεβρουαρίου 1822 επαναστάτησεν η Νάουσα (...). Οι επαναστάται (...) επροχώρησαν μέχρι της Βεροίας, την οποίαν όμως δεν ηδυνήθησαν να καταλάβουν. Κατ' αυτών εξεστράτευσεν ο εκ Θεσσαλονίκης ορμώμενος Αβδούλ Αμπούτ πασάς, ο οποίος την 11 Απριλίου κατέλαβεν εξ εφόδου την Νάουσαν. Κατά τον ίδιον μήνα κατεστάλη και η επανάστασις του Ολύμπου. Πολλοί εκ των κατά τα μέρη ταύτα αγωνιστών κατέφυγον εις τας νήσους Σκίαθον και Σκόπελον, μερικοί δε εις τας Κυκλάδας, ένθα έσπειρον την ταραχήν με τα απαίσια νέα των. Οι Μακεδόνες οπλαρχηγοί Διαμαντής, Καρατάσος και Γάτσος μετά πολλάς περιπετείας καταφεύγουν δια ξηράς εις την Στερεάν Ελλάδα. Ο δε Καρατάσος και Γάτσος λαμβάνουν κατόπιν μέρος εις την εκστρατείαν της Ηπείρου υπό τον Μαυροκορδάτον προς ενίσχυσιν των Σουλιωτών.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 21-23.

Συμπληρωματικό κείμενο 7

ΨΑΡΙΑΝΟΙ ΠΕΙΡΑΤΕΣ

Όπως η μη αποκατάστασις των Σουλιωτών είχε συντείνει εις την εν Μεσολογγίω δημιουργίαν ταραχών, ούτω η μη μόνιμος εγκατάστασις των Ψαριανών, των άλλων αυτών Σουλιωτών της θαλάσσης, επηύξησε την εν ταις ελληνικαίς θαλάσσαις επικρατούσαν αναρχίαν και αταξίαν. [Οι Ψαριανοί] αφ' ου εξήντησαν τας υπό του συμπατριώτου των Βαρβάκη δοθείσας αυτοίς βοηθείας, υπό της ανάγκης πιεζόμενοι απέβησαν φοβεροί πειραταί, ιδίως των περί τον κόλπον της Θεσσαλονίκης παραλίων. Το κακόν εν γένει της εν Αιγαίω πειρατείας επέτειναν, εκτός της εν Ελλάδι αναρχίας και οικτράς καταστάσεως της δημιουργηθείσης εκ της εκρήξεως του δευτέρου εμφυλίου πολέμου, και τα υπό της κυβερνήσεως παρεχόμενα «καταδρομικά διπλώματα» ή «πατένται» εις τους Έλληνας καταδρομείς, κοινώς ονομαζομένους κουρσάρους, οι οποίοι είχαν παρά της κυβερνήσεως οδηγίας να παρεμποδίσουν την μεταφοράν τουρκικών

στρατευμάτων και πολεμοφοδίων. Ούτοι δια των δικαιολογητικών τούτων απέφευγον τας καταδιώξεις των ευρωπαϊκών μοιρών και συγχρόνως ηδύναντο να μετέρχωνται την πειρατείαν (...).

Τα αυστηρά (...) μέτρα της νηοψίας, τα ληφθέντα υπό των ευρωπαϊκών πολεμικών πλοίων, ηνάγκασαν και τους Ψαριανούς να ζητήσουν να εφοδιαστούν και αυτοί δια των «καταδρομικών εγγράφων» της κυβερνήσεως.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σσ. 82-84.